

UNITED NATIONS
United Nations Interim
Administration Mission
in Kosovo

NATIONS UNIES
Mission d'Administration
Intérimaire des Nations Unies
au Kosovo

10 September 2012

Albanian version

Ky raport ofrohet në përputhje me Marrëveshjen e vitit 2004 në mes të UNMIK-ut dhe Këshillit të Evropës për arranzhimet teknike për Konventën Kornizë për mbrojtjen e Pakicave Kombëtare.

This report is provided in conformity with the 2004 Agreement between UNMIK and the Council of Europe on technical arrangements related to the Framework Convention for the protection of National Minorities.

**Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
MISIONI NË KOSOVË**

**Raport për vlerësimin e të drejtave të komunitetit
Botim i tretë**

Korrik, 2012

Mohim përgjegjësie:

Versioni i këtij publikimi në gjuhën angleze është versioni zyrtar. Gjitha versionet e këtij publikimi në gjuhët tjera janë përkthim nga versioni original në anglisht, si dhe nuk janë dokumente zyrtare.

PËRMBAJTJA

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	1
1. HYRJE	1
2. KOMUNITETI ROM, ASHKALI DHE EGJIPTIAN.....	4
3. KTHIMI DHE RIINTEGRIMI	9
4. KULTURA DHE MEDIAT	11
5. DIALOGU NDËRKOMUNITAR	19
6. ARSIMIMI.....	21
7. PËRDORIMI I GJUHËVE	26
8. TË DREJTAT SOCIO-ECONOMIKE DHE Pjesëmarrja.....	30
9. PËRFUNDIME.....	32
10. REKOMANDIME.....	34

LISTA E SHKURTESAVE DHE AKRONIMEVE

Plani i veprimit: Plani i Veprimit për Zbatimin e Strategjisë për Integrimin e Komunitetit Rom, Ashkali dhe Egjiptian, 2009-2015

Rekomandimi i parë i Komitetit të Ministrave: Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës, rekomandimet e para lidhur me zbatimin e Kushtetutës Kornizë në Kosovë.

Rekomandimi i dytë i Komitetit të Ministrave: Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës, rekomandimet e dyta lidhur me zbatimin e Kushtetutës Kornizë në Kosovë

DRC: Këshilli Danez për Refugjatë

ZNKE: Zyra Ndërlidhëse e Komisionit Evropian

EU-MRSI: Projekti i BE-së për nismën e mbështetjes për komunitetin rom, ashkali, egjiptian në Mitrovicë/Mitrovica

Opinion i parë: Këshilli i Evropës, Komisioni Këshillëdhënës për Konventën Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare “Opinion i parë për Zbatimin e Konventës Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare në Kosovë”

Konventa Kornizë: Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare

HCNM: Komisionari i Lartë i OSBE-së për Pakicat Kombëtare

KZM: Këshilli për Zbatim dhe Monitorim

KKTK: Këshilli Kosovar për Trashëgiminë Kulturorë

MKK: Ministria për Komunitete dhe Kthim

MKRS: Ministria për Kulturë, Rini dhe Sport

MASHT: Ministria për Arsim, Shkencë dhe Teknologji

MMF: Komisioni për Menaxhimin e Fondit për Mbështetjen e Pakicave dhe Mediave Shumetnike dhe Grupeve të Tjera në Pozitë të Pafavorshme, Zyra e Kryeministrit

ZKKK: Zyra Komunale për Komunitete dhe Kthim

OJQ: Organizatë Joqeveritare

ZÇK: Zyra për Çështje të Komuniteteve në Kuadër të Zyrës së Kryeministrit

ZKM: Zyra e Kryeministrit

OSBE: Misioni në Kosovë i Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë

Strategjia për riintegrim dhe Plani i veprimit: Strategjia e Rishikuar për Riintegrimin e Personave të Riatdhesuar dhe Plani i Veprimit për Zbatimin e Strategjisë për Riintegrimin e Personave të Riatdhesuar

RTK: Radio Televizioni i Kosovës

Opinioni i dytë: Këshilli i Evropës, Komisioni Këshillëdhënës për Konventën Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare “Opinioni i dytë për Kosovën”

NSH: Ndërmarrje Shoqërore

ZVM: Zona të Veçanta të Mbrojtura

Strategjia: Strategjia për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian, 2009–2015

UAM: Administrata e UNMIK-ut në Mitrovicë

UNHCR: Komisionari i Lartë i OKB-së për Refugjatë

UNMIK: Administrata e Përkohshme e Misionit të Organizatës së Kombeve të Bashkuara në Kosovë

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Gati gjashtë vjet pasi që Këshilli i Evropës publikoi opinionin e parë lidhur me shkallën e zbatimit të Konventës Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare nga institucionet e Kosovës, ende ka mangësi në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve. *Raporti për Vlerësimin e të Drejtave të Komunitetit, Botim i Tretë*, sikurse në dy raportet e mëhershme të publikuar nga Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE), shqyrton përparimin dhe efektivitetin e institucioneve të Kosovës në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve në Kosovës përmes zbatimit të standardeve specifike të Konventës Kornizës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare.

Po ashtu, janë shqyrtuar edhe një varg çështjesh të nënvizuara nga Këshilli i Evropës dhe të trajtuara si shqetësime në raportet e mëhershme të OSBE-së për *Vlerësimin e të Drejtave të Komuniteteve*. Raporti shqyrton përparimin në lidhje me integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian; kthimin dhe riintegrimin; kulturën dhe mediat; dialogun ndërkomunitar; arsimin; gjuhën; si dhe të drejtat socio-ekonomike dhe pjesëmarrjen. Raporti ka gjetur se përkundër një kornize ligjore të gjithëpërfshirëse dhe të sofistikuar në fuqi për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve në Kosovë, ende ka shumë për t'u arritur për të ofruar mbrojtje të vërtetë dhe domethënëse të të drejtave të komuniteteve.

Ndonëse është arritur përparim minimal në disa fusha të shqetësimit të theksuara në raport, shumë fusha kërkojnë përkushtim më të fuqishëm nga institucionet e nivelit qendror dhe lokal për t'i përmbushur standardet përkatëse vendore dhe ndërkombëtare për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komunitetit. Rekomandimet kryesore përfshijnë ndarjen e fondeve në nivel qendror dhe lokal për zbatimin e Strategjisë për Integrimin e Komunitetit Rom, Ashkali dhe Egjiptian; angazhime të përforcuara për krijimin e kushteve për kthim të qëndrueshëm dhe riintegrim të personave të zhvendosur dhe të riatdhesuar duke ofruar qasje efektive në shërbime në nivel komunal; si dhe pranimi i rëndësisë themelore të dialogut ndëretnik si mjet për të siguruar tolerancë dhe të kuptuar të ndërsjellë ndërmjet komuniteteve në Kosovë.

1. HYRJE

Konventa Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (Konventa Kornizë)¹ është e dizajnuar për t'i mbrojtur të drejtat e personave që i përkasin pakicave kombëtare dhe për të promovuar barazi të plotë dhe efikase për këta persona në të gjitha fushat e jetës ekonomike, sociale, politike dhe kulturore. Si e tillë, ajo i siguron komuniteteve në Kosovë² mbrojtje substanciale, si rezultat i së cilës është një nga standardet kryesore për të matur progresin nga institucionet e Kosovës në respektimin dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve. Korniza ligjore në Kosovë i siguron të drejta specifike personave që i përkasin këtyre komuniteteve, duke përfshirë, legjislacionin për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të komuniteteve, për përdorimin e gjuhëve, shkollimin, trashëgiminë kulturore dhe pjesëmarrjen në çështjet publike.³

Si pjesë e mandatit të tij, *mes tjerash*, për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të komuniteteve në Kosovë, OSBE-ja rregullisht monitoron dhe raporton për aktivitetet e ndërmarra nga institucionet e Kosovës për të siguruar se respektohen të drejtat e tyre. Ky është botimi i tretë i raportit *Vlerësim i të Drejtave të Komuniteteve* që publikohet nga OSBE-ja. Dy raportet e mëhershme, të publikuar në dhjetor 2009 dhe dhjetor 2010⁴, kanë shtjelluar përparimin e arritur nga institucionet e Kosovës në zbatimin e standardeve specifike të Konventës Kornizë gjatë periudhës nga janari 2008 deri në qershor 2009 dhe korrik 2009 deri qershor 2010, përkatësisht. Të dy raportet kanë shqyrtuar përparimin në kuptim të grupit të parë të rekomandimeve të bëra nga Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës, pas opinionit të parë të Komitetit Këshillëdhënës.⁵

Këshilli Evropës nxori opinionin e dytë të Komitetit Këshillëdhënës (Opinionin i Dytë) në maj të vitit 2010, përcjellë nga publikimi i grupit të dytë të rekomandimeve nga

¹ Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare, 1 shkurt 1995, Seria e Traktateve të Këshillit të Evropës, N. 157.

² Konventa Kornizë përmendet në Kushtetutë krahas traktateve dhe konventave tjera ndërkombëtare për të drejtat e njeriut.

³ Ligji nr. 04/L-020 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 03/L-047 për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Kosovë, 21 dhjetor 2011. Neni 1.4 i ligjit shprehimisht njeh serbët, turqit, boshnjakët, romët, ashkalitë, egjiptianët, goranët, malazezët dhe kroatët e Kosovës si komunitete të cilët përfitojnë mbrojtje nga ky ligj. Komiteti në pozitë të shumicës në nivel të Kosovës po ashtu mund të përfitojë mbrojtje nga ky ligj nëse ai është në pozitë të pakicës në nivel komunal. Ligji nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, i shpallur me Rregullore të UNMIK-ut nr. 2006/51, 20 tetor 2006; Ligji për arsimin primar dhe sekondar në Kosovë, i shpallur me Rregullore të UNMIK-ut 2002/19, 31 tetor 2002 dhe Ligji për arsimin e lartë në Kosovë, i shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut 2003/14, 12 maj 2003; Ligji për trashëgiminë kulturore, i shpallur me Rregullore të UNMIK-ut 2006/52, 6 nëntor 2006.

⁴ Shih Raportin e OSBE-së *Raporti i Vlerësimit të të Drejtave të Komuniteteve të dhjetorit 2009*, <http://www.osce.org/kosovo/40779> (qasur më 25 nëntor 2011) dhe Raportin e OSBE-së *Raporti i Vlerësimit të të Drejtave të Komuniteteve Botimi i Dytë*, dhjetor 2010, <http://www.osce.org/kosovo/74597> (qasur më 25 nëntor 2011)

⁵ Këshilli i Evropës, Opinionin për zbatimin e Konventës Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare në Kosovë i Komisionit Këshillëdhënës për Konventën Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (miratuar më 25 nëntor 2005) ACFC/OP/I(2005)004, Strasburg, 2 mars 2006 (Opinionin i parë). Këshilli i Evropës, Komiteti i Ministrave rekomandimet e para lidhur me zbatimin e Konventës Kornizë në Kosovës, miratuar nga Komiteti i Ministrave më 21 qershor 2006 gjatë takimit të 969 të Zëvendësministrave, Strasburg (rekomandimet e para të Komitetit të Ministrave).

Komiteti i Ministrave në korrik 2011.⁶ Ky raport, i cili bazohet në aktivitete të rregullta të monitorimit të OSBE-së gjatë periudhës nga korriku 2010 deri në dhjetor 2011, si dhe në intervista të kryera me zyrtarë komunalë dhe përfaqësues të komunitetit në periudhën korrik-gusht 2011⁷, shqyrton përparimin e arritur nga institucionet e Kosovës në zbatimin e standardeve të Konventës Kornizë në lidhje me rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave.⁸ Duke analizuar edhe të dhëna kuantitative edhe kualitative, raporti hedh një vështrim në përparimin e arritur në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian; kthimin dhe riintegrimin; kulturën dhe mediat; dialogun ndërkomunitar; arsimin; të drejtat gjuhësore dhe socio-ekonomike; dhe pjesëmarrjen. Sikurse dy raportet e mëhershme të OSBE-së të *Vlerësimit të të Drejtave të Komuniteteve*, secila fushë e shqetësimit është temë e një kapitulli të veçantë. Në fillim të çdo kapitulli, ceket rekomandimi përkatës i Komitetit të Ministrave, përcjellë nga shqyrtimi i situatës aktuale, duke përfshirë përparimin e arritur si dhe zhvillimet pozitive; dhe pastaj paraqitet një vlerësim i sfidave të mbetura. Të dy nënkapitujt shqyrtojnë situatën në lidhje me rekomandimin e bërë nga Këshilli i Evropës. Megjithatë, në to shqyrtohen edhe çështje të tjera në kuadër të temës e të cilat paraqesin shqetësim të posaçëm për OSBE-në. Raporti përmbyllet me rekomandimet për përmirësimin e zbatimit të standardeve të Konventës Kornizë për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komunitetit.

2. KOMUNITETI ROM, ASHKALI DHE EGJIPTIAN

“Identifikimi dhe zbatimi urgjent i zgjidhjes adekuate dhe të qëndrueshme për romët, ashkalitë dhe egjiptianët që jetojnë në kampet e mbetura të kontaminuar me plumb në veri të Kosovës, në konsultim të ngushtë me përfaqësuesit e komuniteteve në fjalë; të sigurohet se janë ndarë resurse adekuate financiare dhe njerëzore si dhe që të njëjtat shfrytëzohen për zbatim efektiv të Strategjisë për komunitetin rom, ashkali dhe egjiptian.”⁹

⁶ Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës mbi Konventën Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare, “Opinionin i dytë për Kosovën” (miratuar më 5 nëntor 2009) ACFC/OP/II(209)004, Strasburg, 31 maj 2010. Këshilli i Evropës, Komiteti i Ministrave, rekomandimet e dyta lidhur me zbatimin e Konventës Kornizë në Kosovë, miratuar nga Komiteti i Ministrave më 6 korrik 2011 gjatë takimit të 1118 të Zëvendësministrave, Strasburg (rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave).

⁷ Gjatë periudhës së intervistave, ekipet në terren të OSBE-së kanë kryer intervista me disa palë homologe vendore, duke përfshirë zyrtarë komunalë, përfaqësues të komunitetit, organizata vendore joqeveritare, si dhe organizata të tjera, sipas nevojës. Intervistat me zyrtarë komunalë janë kryer në komunat e Kosovës dhe përfshinin drejtorët e departamenteve (buxhet, financa, kadastër, shërbime publike, kulturë, rini dhe sport, arsim, administratë, personal); përkthyes komunalë, punonjës në zyrat për komunitete dhe kthim, zyrtarë komunalë për barazi gjinore, zëvendëskryetar të komunës për komunitete, zëvendëskryesues të kuvendeve komunale për komunitete, kryesues të komiteteve për komunitete, kryesues të kuvendeve komunale, drejtorë të shkollave dhe mësimdhënës. Veç kësaj, janë intervistuar edhe organizatat vendore joqeveritare dhe individë që përfaqësonin Komisionarin e Lartë të OKB-së për Refugjatë, sipas nevojës. Gjithashtu, intervista janë kryer edhe me përfaqësues të komunitetit dhe udhëheqës fshatrash. Disa zhvillime kyçe që dalin jashtë periudhës raportuese fillestare korrik 2011 – dhjetor 2011 janë përfshirë si përditësime të raportit të korrikut 2012.

⁸ Ndonëse është bërë publik në korrik 2011, rekomandimi i dytë i Komitetit të Ministrave përcjellë nga afër rekomandimet e bëra nga Komisioni Këshillëdhënës në Opinionin e Dytë i cili është publikuar në nëntor 2009.

⁹ Rekomandimi i dytë i Komitetit të Ministrave, shënimi 6, më lart.

Situata e tanishme

Në tetor 2010, Çesmin Lug, njëri nga kampet e kontaminuar me plumb i banuar me pjesëtarë të komunitetit rom dhe ashkali në veri të Mitrovicës, është mbyllur dhe shkatërruar. Banorët e tij janë zhvendosur në Lagjen e Romëve në jug të Mitrovicës, si pjesë e projektit të Organizatës Joqeveritare Mercy Corps¹⁰, apo janë zhvendosur përkohësisht në kampin Osterode në veri të Mitrovicës. Mercy Corps ka përfunduar gati të gjitha punimet ndërtimore në Lagjen e Romëve të cilat janë paraparë në kuadër të projekteve fillestare të rivendosjes; megjithatë, Mercy Corps tani ka nënshkruar marrëveshje fillestare me komunën e Mitrovicës për ndërtimin e një numri të vogël të bllok shtëpive për t'i akomoduar disa nga familjet e fundit që ende janë në kampin Osterode.¹¹ Numri gjithsej i familjeve të rivendosura në bllok shtëpitë në Lagjen e Romëve është 104 deri në fund të dhjetorit 2011, ndonëse pritet që ky numër të rritet pas ndërtimit të shtëpive shtesë.

Pavarësisht synimit për mbylljen e të gjitha kampeve të kontaminuara me plumb të banuara nga komuniteti rom dhe ashkali deri në fund të vitit 2010, kampi Osterode pritet të qëndrojë i hapur të paktën deri në dhjetor të vitit 2012.¹² Që nga fundi i dhjetorit të vitit 2011, në kampin e Osterodes kanë mbetur 17 familje. Njëmbëdhjetë prej tyre, disa nga të cilat fillimisht kishin refuzuar të zhvendosen në lagjen e romëve për arsye të ndryshme, tani kanë pranuar që të zhvendosen sapo t'ju sigurohet strehimi.¹³ Dy familje të tjera janë identifikuar nga Komisionari i Lartë për Refugjatë i OKB-së (UNHCR) si raste me nevojë për mbrojtje të vazhdueshme dhe, për rrjedhojë, nuk mund të pritet një kthim i sigurt në jug të Mitrovicës/Mitrovica për ato. Mercy Corps është përgjegjës që në kuadër të projektit të tij të zhvendosjes të gjej ndonjë zgjidhjet alternative për këto familje.¹⁴ Dy familje të tjera janë zhvendosur në fillim të vitit, pasi që kërkesat e tyre pronësore janë zgjidhur me sukses nga Agjencia Kosovare e Pronës, derisa dy familjet e mbetura kanë kërkesa pronësore komplekse zgjidhja e të cilave do të marrë më shumë kohë. Pasi që të zhvendosen 11 familjet, në kampin e Osterodes do të mbesin vetëm katër familje (duke përfshirë këtu dy rastet me nevojë për mbrojtje) me status të pazgjidhur; por Mercy Corps po i vazhdon

¹⁰ Mercy Corps është OJQ përgjegjëse për zbatimin e dy projekteve për mbylljen e kampeve të kontaminuar me plumb Çesmin Lug dhe Osterode në veri të Mitrovicës dhe zhvendosjen e banorëve në lokacione më të sigurta, kryesisht “Lagjen e Romëve” në jug të Mitrovicës. Projektet, Programi i Partneritetit Kosovar për Zhvendosje të Qëndrueshme të Komunitetit Rom, Ashkali dhe Egjiptian (RESTART) dhe Projekti i BE-së i Nismës për Mbështetje të Romëve, Ashkalive dhe Egjiptianëve në Mitrovicë (EU-MRSI), janë financuar nga USAID dhe Zyra Ndërlidhëse e Komisionit Evropian (ZNKE), përkatësisht.

¹¹ Komuna ka ngritur zërin e mbështetjes për ndërtimin e shtëpive shtesë, të cilat do të ndërtohen nga Mercy Corps në kuadër të projekteve ekzistuese për zhvendosje.

¹² Mercy Corps ka menaxhuar kampin me financim nga Ministria për Komunitete dhe Kthim dhe në kuadër të projektit të saj EU-MRSI. Fondet janë shterur në gusht të vitit 2011, dhe pas kësaj Mercy Corps ka aplikuar në një ftesë për propozime të Ministrisë për Komunitete dhe Kthim, duke siguruar kështu financim për të menaxhuar kampin deri në qershor të vitit 2012. Mercy Corps do të vazhdojë ta menaxhojë kampin deri në fund të dhjetorit 2012 (përmes kursimeve të projektit)kur edhe synon ta mbyllë atë.

¹³ Një familje pritet të zhvendoset në Mitrovica/Mitrovicën veriore.

¹⁴ Fillimisht kanë qenë shtatë familje të cilat UNHCR-i i ka identifikuar si në nevojë për mbrojtje të vazhdueshme dhe që, për rrjedhojë, nuk mund të pritej të kthehen në jug të Mitrovicës/Mitrovica. Në dhjetor të vitit 2011, pesë nga këto familje kanë deklaruar që pavarësisht kategorizimit të tyre si “raste në nevojë për mbrojtje” do të ktheheshin në lagjen e romëve.

bisedimet me këto familje me shpresën që herët a vonë ato do të përfitojnë nga projekti dhe do të zhvendosen.

Strategjia për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian 2009–2015 (Strategjia) dhe *Plani gjegjës i veprimit për zbatimin e Strategjisë për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian, 2009–2015* (Plani i veprimit) paraqesin në hollësi sfidat me të cilat ballafaqohet komuniteti rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë. Plani i veprimit propozojn masa konkrete që duhen ndërmarrë nga institucionet përkatëse qendrore dhe lokale për adresimin e këtyre sfidave, bashkë me periudhën kohore dhe buxhetin e përllogaritur për zbatimin e masave të përshtatshme për të luftuar diskriminimin dhe përkrahur integrimin. Pavarësisht këtyre dokumenteve të politikave të gjithanshme, institucionet e Kosovës kanë dështuar që të përmbushin zotimet e tyre për të krijuar kushte të duhura për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë. Sipas raportit për zbatimin e Strategjisë dhe Planit të veprimit, të nxjerrë nga OSBE-ja në maj të vitit 2011, ka mungesë të vullnetit politik, bashkërendim të mangët mes institucioneve qendrore, si edhe në mes të institucioneve qendrore dhe lokale, dhe nuk ka buxhet të mjaftueshëm për të siguruar zbatimin efektiv të këtyre dokumenteve.¹⁵ Megjithatë, raporti përmend përparim modest në fushën e kthimit, rregullimit të vendbanimeve joformale, kulturës dhe arsimit, të cilat që atëherë vetëm se janë përmirësuar edhe më tej.¹⁶

Njëjtë sikurse niveli qendror, as komunat nuk kanë ndarë mjete financiare për zbatimin e aktiviteteve gjatë vitit 2011, pjesërisht për shkak të një mungese të përgjithshme të informatave rreth Strategjisë dhe Planit gjegjës të veprimit në nivel komunal.¹⁷ OSBE-ja di për vetëm një komunë që ka ndarë mjete financiare gjatë rishikimit të buxhetit për vitin 2011: komuna e Pejës/Peć, në kuadër të buxhetit të zyrës së kryetarit, ka caktuar mjete financiare për t'iu ndarë komuniteteve përkatëse për çështje lidhur me pjesëmarrjen. Por, OSBE-ja nuk ka asnjë informatë që ndonjë komunë ka ndarë mjete financiare për zbatimin e Planit të veprimit për vitin 2012, ndonëse zyra komunale për komunitete dhe kthim (ZKKK) e Fushë Kosovës/Kosovo Polje ia ka përkujtuar me shkrim çdo drejtorie nevojën për të përfshirë aktivitete përkatëse të buxhetuara gjatë planifikimit të buxhetit për vitin 2012.¹⁸

Edhe pse nuk është e rregulluar në mënyrë specifike, një numër i vogël i komunave kanë vendosur të hartojnë plane lokale të veprimit për zbatimin e Strategjisë.¹⁹ Komunat e tjera kanë ndërmarrë, ose kanë përkrahur, aktivitete për qëllim të përmirësimit të gjendjes së komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian. Për shembull, gjatë

¹⁵ Shih raportin e OSBE “Zbatimi i Planit të veprimit dhe Strategjisë për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë”, të muajit maj 2011, <http://www.osce.org/kosovo/77413> (qasur më 25 maj 2011).

¹⁶ Po aty, fq. 3.

¹⁷ Po aty, fq. 7.

¹⁸ Intervistë e kryer personalisht me ZKKK-në e komunës së Fushës Kosovës/Kosovo Polje gjatë periudhës së mbledhjes së të dhënave për qëllime të këtij raporti.

¹⁹ Planet komunale të veprimit janë miratuar nga kuvendet komunale të Ferizajt/Uroševac, Mitrovicës/Mitrovica, Gjakovës/Đakovica dhe Fushë Kosovës/Kosovo Polje. Në Prizren plani i veprimit është miratuar më 27 prill 2012. Komuna e Gračanica/Gračanicës është në proces të hartimit të planit lokal të veprimit. Në komunën e Podujevës/Podujevo, përfaqësuesi ashkali i komitetit për komunitete ka nisur procesin e hartimit të një plani lokal, derisa në Pejë/Peć planin lokal të veprimit për periudhën 2009–2011 e ka hartuar OJQ-ja “Syri i Vizionit”, mirëpo, pavarësisht nga pjesëmarrja e komunës gjatë fazës së hartimit, plani ende nuk është miratuar nga komuna.

periudhës së raportimit disa komuna kanë ndarë tokë komunale për romët, ashkali të egjiptianët që janë të zhvendosur, të kthyer ose që nuk kanë tokë.²⁰ Disa komuna kanë ndërmarrë nisma që synojnë rritjen e shkollës së vijimit të shkollës, për shembull, duke organizuar takime të zyrtarëve komunalë me prindërit për të diskutuar çështjen e mosvajtjes në shkollë, duke siguruar pajisje për ata më në nevojë ose duke organizuar orë mësimi shtesë/intensiv.²¹ Në komunat e tjera, për anëtarët e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian janë rezervuar mundësitë për punësim me afat të shkurtër.²² Në të shumtën e rasteve, aktiviteti i komunës është përkrahur nga një palë e tretë, ose ndonjë OJQ apo organizatë ndërkombëtare, ose është financuar nga pushteti qendror. Ka shumë pak shembuj të nismave për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian që komuna i ka iniciuar vetë.

Sfidat e mbetura

Vazhdon të mbetet sfida zhvendosja e disa familjeve të fundit të mbetura në kampin e Osterodes, për t'i larguar nga toka me nivel të lartë të kontaminimit me plumb. Për Mercy Corps-in përbëjnë problem sidomos dy familjet që kanë nevojë për mbrojtje. Kjo për shkak të faktit që nuk është arritur ndonjë zgjidhje përkitazi me vendin ku do të jetojnë dhe nëse Administrata e UNMIK-ut në Mitrovicë (UAM) do të mund të ndajë tokë për ato në veri të Mitrovica/Mitrovicës. Diskutimet rreth vendit ku duhen zhvendosur ato janë kryer me konsultime minimale me familjet në fjalë. Kthimi i planifikuar në lagjen e romëve i pesë familjeve për të cilat UNHCR konsideron se kanë nevojë për mbrojtje të vazhdueshme, nuk po mirëpritet nga disa udhëheqës të bashkësive të vendbanimeve, të cilët brengosen që kjo do të mund të rrezikonte sigurinë e banorëve të tjerë të lagjes së romëve.²³ Mungesa e përfshirjes së komunitetit gjatë fazave të planifikimit të projekteve ka qenë gjithashtu një prej

²⁰ Në Viti/Vitina, është ndarë tokë komunale për ndërtimin e shtëpive për dy familje rome. Në Podujevë/Podujevo, toka komunale i është ndarë një familjeve ashkali të kthyer. Në Klinë/Klina, komuna ka ndarë tokë për ndërtimin e shtatë shtëpive për familjet ashkali dhe egjiptiane që nuk kanë tokë. Komuna e Mitrovicës/Mitrovica dhe Gjakovës/Đakovica kanë ndarë ngastra të mëdha të tokës komunale në lagjen e romëve (të banuar nga romë dhe ashkali) dhe vendbanimin joformal Ali Ibra (të banuar nga egjiptianët). Komuna e Ferizajit/Uroševac është ndarë tokë për ndërtimin e një Qendre Kulturore dhe Shoqërore të Ashkalive, që do të përdoret si qendër për trajnime, qendër shëndetësore dhe kopsht fëmijësh.

²¹ Në komunën e Ferizajit/Uroševac, ZKKK ka bashkëpunuar me OSBE-në dhe një OJQ vendore, gjegjësisht Qendrën në bashkësi të ashkalive, për shpërndarjen e teksteve shkollore nxënësve romë, ashkali dhe egjiptianë të shkollës së mesme. Në po të njëjtën komunë, ZKKK-ja, me përkrahje të OSBE-së, ka organizuar tryeza të rrumbullakëta për prindërit dhe fëmijët për të trajtuar problemin e braktisjes së shkollës. Në Podujevë/Podujevo, komuna ofron orë të shkrim-leximit për anëtarët e komunitetit ashkali. Ajo gjithashtu lejon regjistrimin në shkolla të fëmijëve të kthyer edhe pa dokumentet e nevojshme të regjistrimit civil. Nisma të ngjashme janë ndërmarrë nga komunat e Gjakovës/Đakovica, Pejës/Peć dhe Prizrenit.

²² Për shembull, në Štrpce/Shtërpçë romët janë punësuar me kontratë afatshkurtër gjatë gushtit të vitit 2011 në një projekt të pastrimit të mjedisit të përkrahur nga Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale. Në mënyrë të ngjashme janë punësuar edhe anëtarët e komunitetit rom dhe egjiptian në komunën e Pejës/Peć, ndërsa komuna e Fushës Kosovë/Kosovo Polje ka punësuar anëtarët e të tri komuniteteve. Gjatë vitit 2011, komuna e Gračanica/Gračanicës ka punësuar 12 romë në drejtorinë e shërbimeve publike.

²³ Në takimin e mbajtur me OSBE-në më 27 dhjetor 2011, disa udhëheqës të komunitetit rom në jug të Mitrovicës/Mitrovica kanë deklaruar që disa anëtarë të komunitetit shqiptarë të Kosovës besojnë që disa raste të përcaktuara si në nevojë për mbrojtje nga UNHCR-i kanë lidhje me krimet e kryera kundër shqiptarëve të Kosovës para dhe gjatë konfliktit, ndonëse një gjë e tillë nuk është vërtetuar.

çështjeve brengosëse për 104 familjet që janë zhvendosur në lagjen e romëve.²⁴ Gjithashtu duhet të përmendet që edhe në ato raste kur mekanizmat e konsultimit janë vënë në dispozicion të komuniteteve, jo gjithherë janë shfrytëzuar plotësisht.²⁵

Për familjet që aktualisht banojnë në lagjen e romëve, ka një numër çështjesh të të drejtave të njeriut që vënë në pikëpyetje përshtatshmërinë dhe qëndrueshmërinë e projekteve të zhvendosjes. Ka pasur probleme me standardet e hapësirave të banimit, të cilat që në fillim kanë pësuar nga izolimi joadekuat dhe lagështia e madhe, që me sa duket u kanë shkaktuar probleme shëndetësore disa banorëve. Mercy Corps është orvatur që ta adresojë këtë problem duke angazhuar një kompani për të instaluar izolim termik në blloqet e shtëpive të prekura më së shumti nga lagështia; por, meqë ka pasur fonde vetëm për njërin prej dy projekteve të zhvendosjes, nuk kanë arritur të merremtohen të gjitha shtëpitë. Një problem tjetër shëndetësor është shfaqur si pasojë e mosmbledhjes së shpeshtë të mbeturinave në lagjen e romëve, shërbim ky që është përgjegjësi e komunës por që nuk ofrohet rregullisht për shkak të shkallës së lartë të mospagesës. Shqetësim më urgjent është problemi i kontaminimit me plumb, i cili ndonëse është zbutur, nuk është zgjidhur plotësisht duke zhvendosur familjet nga kampet në lagjen e romëve. Disa nga fëmijët e lagjes së romëve vazhdojnë të mjekohen për nivel të rritur të plumbit në gjak. Gjendja shëndetësore e disa prej tyre është përkeqësuar gjatë periudhës së raportimit.²⁶ Ka edhe disa pohime, të bëra nga Mercy Corps, që disa familje të lagjes së romëve vazhdojnë të merren me mbledhjen dhe shkrirjen e mbetjeve metalike industriale në Mitrovica/Mitrovicën veriore, duke vazhduar kështu ekspozimin e fëmijëve të tyre ndaj rrezikut nga kontaminimi me plumb.²⁷

Për komunitetin rom dhe ashkali që jeton në lagjen e romëve, probleme të tjera lidhur me të drejtat e njeriut që prekin qëndrueshmërinë e kthimit të tyre përfshijnë mungesën e vendeve të punës në atë zonë, vështirësi kjo që shtohet nga diskriminimi i përgjithshëm me të cilin ballafaqohen komuniteti rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë.²⁸ Kompania rajonale e mbeturinave “Uniteti” ka punësuar shtatë romë dhe ashkali me kontratë me afat të shkurtër, si rezultat i programeve të aftësimi

²⁴ Shih “Profili i komunitetit rom në Kosovë” në kuadër të raportit të OSBE-së “Profilet e komuniteteve të Kosovës”, 2010, në <http://www.osce.org/kosovo/75450> (qasur më 25 nëntor 2011) dhe raportin e dytë “Vlerësimi i të drejtave të komuniteteve”, fq. 19, shënimi 4 sipër.

²⁵ Këshilli drejtues lokal, i ngritur nga OSBE-ja dhe UNMIK-u me kërkesë të komunës në fillim të vitit 2010, është dizajnuar për t’i ofruar përkrahje dhe udhëzime teknike komunës së Mitrovicës/Mitrovica, Mercy Corps-it, organizatave partnere dhe palëve të interesit të tjera të përfshira në zbatimin e projekteve. Për shkak të pjesëmarrjes së ministrit për Kthim dhe Komunitete ai gjithashtu ka shërbyer si mekanizëm për bashkërendim mes komunës dhe institucioneve qendrore. Mirëpo, në këtë organ nuk janë të përfaqësuara komunitetet rome dhe ashkali të kampeve, të cilat, ndonëse janë ftuar, asnjëherë nuk kanë marrë pjesë në takime.

²⁶ Prej korrikut deri në gusht të vitit 2011, sipas raporteve të Mercy Corps-it, gjendja e tre prej gjashtë fëmijëve që i janë nënshtruar trajtimit mjekësor është përkeqësuar. Në fund të dhjetorit të vitit 2011 dy fëmijë ishin në trajtim mjekësor. Gjithsej nëntë fëmijë janë diagnostikuar me nivel të rritur të plumbit në gjak.

²⁷ Për më shumë informata rreth çështjes së kontaminimit me plumb të komunitetit rom dhe ashkali në Mitrovicë/Mitrovica, duke përfshirë ndërlidhjet e mundshme mes mbledhjes dhe shkrirjes së mbetjeve metalike industriale dhe helmimit me plumb, shih raportin e OSBE-së “Raporti për sfondin: Kontaminimi me plumb në Mitrovicë/Mitrovica nga i cili preket komuniteti rom”, shkurt 2009, <http://www.osce.org/kosovo/36234> (qasur më 25 nëntor 2011).

²⁸ Shih raportin e OSBE-së “Profilet e komuniteteve të Kosovës” të vitit 2010, gjegjësisht “Profili i komunitetit rom të Kosovës”, “Profili i komunitetit Ashkali të Kosovës” dhe “Profili i komunitetit egjiptian të Kosovës”, shënimi 24 më sipër.

profesional të mbajtura nga Këshilli Danez për Refugjatë (KDR) për banorët e lagjes së romëve, ca nga të cilat janë përkrahur nga OSBE-ja. Por, kjo është vetëm një përqindje e vogël e romëve dhe ashkalive të moshës për punë që banojnë në lagjen e romëve. Siguria e zotërimit për banorët e blloqeve të shtëpive, së bashku me hutinë rreth asaj se a e ka ndarë komuna tokën për projektet e ndërtimit në mënyrë të duhur dhe, nëse po, për çfarë kohëzgjatje, janë shqetësime shtesë.²⁹

Siç u përmend më herët, zbatimi i Planit të veprimit dhe Strategjisë vështirësohet në mënyrë serioze nga mungesa e mjeteve financiare, bashkërendimi dhe udhëzimi i pamjaftueshëm i nivelit komunal nga ai qendror dhe mungesa e vullnetit politik. Në Buxhetin e Konsoliduar të Kosovës nuk u ndanë mjete financiare për vitin 2010 dhe 2011. Pavarësisht se janë vërejtur arritje të vogla në disa prej fushave të politikave, nuk është shënuar ndonjë zhvillim domethënës në lidhje me punësimin dhe fuqizimin ekonomik, pjesëmarrjen dhe përfaqësimin, sigurinë, shërbimin policor ose drejtësinë.³⁰ Në mënyrë të ngjashme, në nivelin lokal, shumica e komunave nuk kanë ndarë mjete financiare dhe nuk kryejnë aktivitete për qëllim të zbatimit të Strategjisë dhe Planit të veprimit. Për shembull, kryetari i komunës së Lipjanit/Lipljan ka shprehur pakënaqësinë e tij lidhur me mungesën e mjeteve financiare të ndara në Buxhetin e konsoliduar të Kosovës dhe ka deklaruar që komuna nuk do të hartojë plan lokal të veprimit sepse mungojnë mjetet për zbatimin e tij.

3. KTHIMI DHE RIINTEGRIMI

“Të sigurohet që kushtet për kthim të sigurt dhe të qëndrueshëm të personave që u përkasin komuniteteve pakicë, në veçanti PZHBV-ve, sidomos në fushën e sigurisë, strehimit, mbrojtjes sociale, arsimit dhe qasjes në pronë, të krijohen pa vonesë.”³¹

Situata e tanishme

Gjatë vitit 2011, gjithsej 1143 persona të kategorizuar si pakica nga UNHCR-i, janë kthyer vullnetarisht në shtëpitë e tyre, duke përfshirë 457 serbë, 118 romë, 364 ashkali dhe egjiptianë, 60 boshnjakë, 106 goranë të Kosovës, si dhe 28 shqiptarë të Kosovës.³² Për të vetëdijesuar popullsinë e zhvendosur, Ministria për Komunitete dhe Kthim (MKK), UNHCR-i dhe KDR-ja kanë vazhduar të përkrahin komunat në zhvillimin e aktiviteteve të informimit në Kosovë dhe rajon, kryesisht përmes vizitave shko-dhe-informo dhe shko-dhe-shih. Në kuadër të kornizës ekzistuese për kthim³³, MKK, në

²⁹ Përfituesit e projekteve kanë nënshkruar marrëveshje trepalëshe me komunën dhe Mercy Corps për një periudhë fillestare 18-mujore, me mundësi të ripërtëritjes edhe për 97.5 vite të tjera. Kuvendi komunal i Mitrovicës/Mitrovica ka votuar për ndarjen e tokës komunale për projektet, por dokumentet zyrtare kanë kërkuar garanci që nuk ka tokë tjetër. Gjithashtu, ka mosmarrëveshje rreth asaj se a ka votuar komuna për dhënie në shfrytëzim për 99 vite, apo dhënie në shfrytëzim “afatgjatë”. Kjo çështje është ngatërruar edhe më tej nga një ligj i miratuar kohëve të fundit që nuk i lejon komunat të japin në shfrytëzim tokën komunale për më shumë se 40 vite: Ligji nr. 03/L-226 për dhënie në shfrytëzim dhe këmbimin e pronës së paluajtshme të komunës, datë 9 nëntor 2010.

³⁰ Raporti i OSBE-së “Zbatimi i Planit të veprimit të Strategjisë për integrimin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë, fq. 3, shënimi 15 më sipër.

³¹ Rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave, shënimi 6 më sipër.

³² Për dallim nga viti 2010, gjatë të cilit janë kthyer vullnetarisht 2,314 persona të kategorizuar si pakica nga UNHCR-i. “Pasqyrë statistikore e Zyrës së Kryesuesit të Misionit të UNHCR-it në Prishtinë/Priština” – rifreskuar në fund të dhjetorit të vitit 2011.

³³ Strategjia për komunitete dhe kthim për periudhën 2009–2013 e Ministrisë për Kthim dhe Komunitete; dhe Doracaku i rishikuar për kthimin e qëndrueshëm i UNMIK/Institucioneve të

bashkëpunim me institucionet lokale dhe partnerët përkatës ndërkombëtarë, ka vazhduar t'i përkrahë personat e zhvendosur dhe të kthyerit përmes një numri programesh për ndihmë.³⁴ Qeveria ka nënvizuar përkushtimin e saj për të lehtësuar kthim të sigurt dhe të qëndrueshëm duke dhënë mandat për themelimin e ZKKK-ve në të gjitha komunat e Kosovës.³⁵ Këto zyra janë përgjegjëse për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të komuniteteve joshumicë,³⁶ personave të zhvendosur dhe të kthyer, duke përfshirë këtu personat e riadhesuar, për garantimin e qasjes së barabartë në shërbime publike dhe bashkërendimin e promovimin e procesit të kthimit. Aktualisht, ZKKK-të janë në proces të themelimit në shumicën e komunave.³⁷

Gjatë vitit 2011, në Kosovë u riadhesuan në përgjithësi 2.435 persona nga vendet pritëse (kryesisht nga Evropa perëndimore) në bazë të marrëveshjeve të ripranimit. Këtu përfshiheshin 605 pjesëtarë të komuniteteve që janë kategorizuar si pakica nga UNHCR, 519 prej të cilëve u klasifikuan se i përkasin grupeve që konsiderohet se janë në rrezik dhe që kanë nevojë për mbrojtje nga UNHCR.³⁸ Në vitin 2010, qeveria e aprovoi Strategjinë e saj të rishikuar për riintegrimin e personave të riadhesuar dhe Planit e saj të veprimit për zbatimin e strategjisë për riintegrimin e personave të riadhesuar (bashkë, Strategjia e riintegritit dhe Plani i Veprimit). Nga muaji prill i vitit 2011 institucionet e nivelit qendror, posaçërisht Ministria e Punëve të Brendshme, kanë shtuar përpjekjet e tyre për të ngritur vetëdijesimin për këtë politikë të re dhe kornizë institucionale në mesin e institucioneve komunale, si dhe për të zhvilluar kapacitetet në mesin e zyrtarëve gjegjës. Këta hapa paraprakë ishin gjerësisht të suksesshëm: një shumicë e konsiderueshme e komunave raportuan se kanë pranuar udhëzimet me shkrim për zbatimin e Strategjisë së riintegritit dhe Planit të Veprimit dhe qasje në fondet për riintegrim të nivelit qendror, si dhe që më shumë se gjysma e tyre kanë marrë pjesë në seancat e trajnimit për riadhesim që u

përkohshme vetëqeverisëse (PPVQ), korrik 2006; Rregullorja e qeverisë nr. 02/2010 për zyrat komunale për komunitete dhe kthim, e miratuar më 12 gusht 2010 dhe në fuqi që nga 27 gushti 2010.

³⁴ Për shembull, përmes projektit “Kthimi dhe Riintegrimi në Kosovë (KRK)” të financuar nga ZNKE/MKK, nga i cili kanë përfituar serbët, romët, ashkallitë dhe egjiptianët e Kosovës, si dhe komunitete tjera joshumicë. KRK III, që ka filluar së zbatuari në nëntor të vitit 2011, parasheh aktivitetet që shtrihen në shumë sektorë, përfshirë komponentët e rindërtimit të shtëpive dhe gjenerimit të të ardhurave për qëllim të kthimit dhe riintegritit të denjë e të qëndrueshëm të 210 familjeve të zhvendosura në shtëpitë e tyre, në katër komuna të përzgjedhura (Ferizaj/Uroševac, Klinë/Klina, Obiliq/Obilić dhe Rahovec/Orahovac) gjatë periudhës 24-mujore të zbatimit.

³⁵ Rregullorja nr. 02/2010 e Zyrës së Kryeministrit për Komunitete dhe Kthim, e miratuar më 12 gusht 2010 dhe në fuqi që nga 27 gusht 2010. Rregullorja e UNMIK-ut nr. 2007/30 për vetëqeverisjen e komunave në Kosovë për ndryshimin dhe plotësimin e pjesës 23 të Rregullores së UNMIK-ut nr. 2000/45 që ka përcaktuar komitetet për komunitete, komitetet për ndërmjetësim dhe zyrat për komunitete. ZKKK-të i pasojnë dhe i reformojnë paraardhësit e tyre, gjegjësisht zyrat komunale për komunitete dhe zyrtarët komunalë për komunitete.

³⁶ Për qëllimet e këtij raporti, termi “joshumicë” u referohet komunitetit ose komuniteteve që në nivel të komunës përbëjnë pakicë në numër.

³⁷ Megjithatë, nuk janë ndërmarrë hapa për të themeluar ZKKK në komunat e Hanit të Elezit/Đeneral Janković, Kaçanikut/Kaçanik, Junikut, Malishevës/Mališevo, Mamuša/Mamushës/Mamuša dhe Prishtinës/Priština. Nga këto, vetëm komuna e Prishtinës/Priština ka pasur zyrë komunale për komunitete. Nuk ka ZKKK të themeluara në komunat Leposavić/Leposaviq, Zubin Potok dhe Zvečan/Zvečan sepse këto komuna i zbatojnë ligjet e Serbisë.

³⁸ Gjatë vitit 2010, numri i përgjithshëm i riadhesimeve ishte 2.910, duke përfshirë 593 persona të kategorizuar nga UNHCR si pakica, si dhe 511 persona të klasifikuar si persona që i përkasin grupeve që konsiderohet se janë në rrezik dhe që kanë nevojë për mbrojtje nga UNHCR.

organizuan nga institucionet qendrore.³⁹ Për më tepër, si një zhvillim premtues, qeveria ndau 3.4 milion euro për një fond integrimi të nivelit qendror me qëllim të sigurimit të ndihmës së drejtpërdrejtë për personat e riatdhesuar dhe të financimit të projekteve afatgjate për të mundësuar riintegrimin e tyre të qëndrueshëm.

Gjatë periudhës së raportimit, përfaqësuesit e Ministrisë së Integritimit Evropian gjithashtu kryen vizita të rregullta nëpër komunat e Kosovës duke theksuar rëndësinë e riintegritimit të qëndrueshëm të personave të riatdhesuar për procesin e liberalizimit të vizave. Në disa komuna kjo nxiti themelimin e strukturave plotësuese të bashkërendimit përtej fushëveprimit të kornizës legislative/politikave, duke përfshirë komisionet ad hoc të riatdhesimit në Gjilan/Gnjilane, Kamenicë/Kamenica dhe Rahovec/Orahovac, grupet punuese në Ferizaj/Uroševac dhe Viti/Vitina, si dhe një bord të riatdhesimit në komunën e Vushtrisë/Vučitrn. Komunat e Podujevës/Podujevo, Gjakovës/Đakovica dhe Vitisë/Vitina ndërmoren fushata për ngritjen e vetëdijesimit me qëllim të sensibilizimit të personave të riatdhesuar. Megjithatë, këto nisma ishin të rralla dhe në shumicën e komunave vizitat u pasuan me shumë pak rezultate të prekshme.

Sfidat e mbetura

Në përgjithësi, procesi i kthimit dhe riintegritimit mbetet një sfidë e madhe, posaçërisht për komunat. Edhe në komunat ku janë miratuar strategjitë komunale për kthim, ato shpeshherë zbatohen vetëm pjesërisht dhe gjatë zbatimit të politikave, strategjive dhe projekteve gjegjëse, komunat ndeshen me probleme të vazhdueshme që kanë të bëjnë me kufizimet buxhetore, mungesën e vullnetit politik apo të përkushtimit nga udhëheqja komunale, mungesën e kapacitetit ndër zyrtarët komunalë gjegjës dhe me problemet e bashkërendimit dhe shpërndarjes së informatave ndërmjet hisedarëve në nivelin qendror dhe atë komunal.⁴⁰ Numri i vogël i kthimeve vullnetare gjatë pjesës së parë të vitit 2011 mund gjithashtu pjesërisht t'i ngarkohet miratimit të vonshëm të buxhetit vjetor të MKK në pranverën e 2011, ndërsa fondet për rindërtimin e shtëpive dhe programet e tjera të ndihmës janë të kufizuara për shkak të zvogëlimit substancial të buxhetit të MKK-së gjatë rishikimit të buxhetit afatmesëm të 2011.

Ngjashëm, përkundër shtimit të vëmendjes nga aktorët ndërkombëtarë dhe nga qeveria, zbatimi efikas i Strategjisë për riintegrim dhe Planit të veprimit ka mbetur problematik posaçërisht në nivelin komunal. Ndonëse janë bërë përpjekje nga institucionet e nivelit qendror për të ngritur vetëdijesimin dhe për të forcuar kapacitetet e zyrtarëve komunalë, kjo ende duhet të jep rezultate të prekshme në terren ku shumë komuna kanë ndërmarrë vetëm përpjekje të kufizuara për të hartuar, zbatuar ose promovuar nisma konkrete. Si pasojë, nuk ka përparim në shumë fusha të rëndësishme duke përfshirë regjistrimin civil, arsimin, shëndetësinë, punësimin dhe mirëqenien sociale, si dhe banimin dhe akomodimin. Pothuajse në të gjitha rastet, mungesa e financimit të qëndrueshëm komunal dhe/ose vetëdijesimi i ulët mbi procedurat për qasje në opsionet e financimit qendror, bashkë me mungesën e vullnetit politik në nivel të lartë, gjithashtu ka penguar zbatimin efikas. Shqetësim i veçantë janë problemet e vazhdueshme në ndarjen efikase dhe me kohë të mjeteve nga

³⁹ Shih raportin e OSBE-së: *Vlerësimi i përparimit në zbatimin e kornizës së politikave për riintegrimin e personave të riatdhesuar në komunat e Kosovës*, shtator 2011, f. 10–11, <http://www.osce.org/kosovo/82416> (i qasur më 25 nëntor 2011).

⁴⁰ Shih raportin e OSBE-së: *Reagimet komunale ndaj zhvendosjes dhe kthimit në Kosovë*, nëntor 2010, <http://www.osce.org/kosovo/73854> (i qasur më 13 shtator 2011).

fondet e riintegrit, ku vetëm një përqindje e vogël arrin deri te personat e riatdhesuar në formën e ndihmës së drejtpërdrejtë.⁴¹

Qasja e kufizuar në pronë dhe banim, mungesa e mundësive ekonomike dhe kufizimet në qasje në shërbimet themelore, si arsim, kujdes shëndetësor dhe ndihmë sociale, vazhdojnë të jenë pengesë kryesore për kthimin dhe riintegrimin e qëndrueshëm për të kthyerit vullnetar dhe ata me dhunë e që duhet të adresohen fuqishëm në bashkëpunim me të gjithë hisedarët gjegjës. Komuniteti rom, ashkali dhe ai egjiptian mbesin ndër grupet më të cenushme në Kosovë. Ndonëse gjendja e sigurisë ka qenë kryesisht e qetë, periudha e raportimit u shënuar nga incidente të vazhdueshme të shkallës së ulët kundër personave, pronës private (duke përfshirë vjedhjen, vandalizmin, vjedhjen me thyerje dhe plaçkitjen e shtëpive të zbrazëta të personave të kthyer) dhe vendeve të rëndësishme fetare dhe kulturore për komunitetet joshumicë. Incidentet e tilla, si dhe mungesa e shpeshtë e reagimit apo sensibilizimit nga komunat, jo vetëm që kanë ndikuar në perceptimet e komuniteteve kthyesë për siguri por përfundimisht edhe në qëndrueshmërinë e kthimit të tyre.⁴²

4. KULTURA DHE MEDIAT

“Siguron mbështetje të mëtjshme për ruajtjen e tërësive kulturore dhe fetare dhe të trashëgimisë kulturore të gjitha komuniteteve pakicë, duke përfshirë ato që i përkasin Kishës Ortodokse Serbe.”⁴³

“Mbron dhe zhvillon kulturat e komuniteteve pakicë, duke përfshirë fushën e medias; i kushton vëmendje të veçantë nevojave të komuniteteve pakicë numerikisht më të vogla; siguron konsultime të mirëfillta me përfaqësuesit e komuniteteve për ndarjen e fondeve gjegjëse.”

“Ndërmerr hapa për të siguruar qasjen e barabartë të personave të cilët u përkasin të gjitha komuniteteve në shërbimet e transmetuesit publik.”

Situata e tanishme

Brengë vazhdon të jetë ruajtja e tërësive kulturore dhe fetare dhe promovimi i trashëgimisë kulturore i të gjitha komuniteteve. Megjithatë, gjatë periudhës së raportimit është shënuar një përparim në lidhje me zbatimin e legjislacionit gjegjës për fushën e trashëgimisë kulturore. Më 30 shtator 2011, Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit (MKRS) deklaroi se ka përpiluar një listë të përkohshme të trashëgimisë kulturore me 930 tërësi të trashëgimisë kulturore që duhet mbrojtur.⁴⁴ Megjithatë, kjo listë është e përkohshme dhe ende nuk i është dorëzuar për shqyrtim, miratim dhe/ose refuzim Këshillit të Kosovës për Trashëgimi Kulturore (KTK), ashtu siç përcaktohet

⁴¹ Ibid.

⁴² Për më shumë hollësi, shih raportin e OSBE-së: *Reagimet komunale ndaj incidenteve të sigurisë që preknin komunitetet e Kosovës dhe roli i Këshillave Komunalë për Siguri në Bashkësi*, dhjetor 2011, <http://www.osce.org/kosovo/86766> (i qasur më 11 janar 2012).

⁴³ Komiteti i Ministrave, rekomandimi i dytë, fusnota 6 më sipër.

⁴⁴ MKRS, “Kosova për herë të parë pas lufte ka një listë të trashëgimisë kulturore për mbrojtje të përkohshme”, <http://www.mkrs-ks.org/?page=1,6,23> (qasur më 21 nëntor 2011). Lajmi është në dispozicion vetëm në gjuhën shqipe.

me ligj.⁴⁵ Në fund të vitit 2011, projektligji për fshatin Velika Hoça/Hoçë e Madhe dhe projektligji për qendrën historike të Prizrenit⁴⁶ janë lexuar herën e parë në Kuvendin e Kosovës dhe ishin nën shqyrtim nga komisionet gjegjëse të Kuvendit. Të dyja projektligjet përballen me një kundërshtim të fuqishëm nga zyrtarët komunalë dhe organizatat e shoqërisë civile të shqiptarëve të Kosovës në komunën e Rahovecit/Orahovac, përkatësisht Prizrenit, të cilët pohojnë se dispozitat i japin ndikim të madh komunitetit serb të Kosovës, gjegjësisht Kishës Ortodokse Serbe⁴⁷.

Që nga dhjetori i vitit 2011, 16 komuna kanë miratuar planet hapësinore komunale. Këto plane janë të domosdoshme për rregullimin e ndërtimit dhe zhvillimit përreth zonave të veçantë të mbrojtura (ZVM) dhe tërësive të tjera të trashëgimisë kulturore. Edhe tri komuna tjera kanë dorëzuar planet e tyre hapësinore në Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor. Katërmbëdhjetë komuna tjera kanë filluar hartimin e planeve hapësinore, ndërsa komuna e Prishtinës/Priştina ende nuk kanë nisur procesin e hartimit.⁴⁸ Janë krijuar dyzetepesë ZVM për të mbrojtur vendet e trashëgimisë fetare dhe kulturore të Kishës Ortodokse; megjithatë, ende ka brenga lidhur me inspektimin dhe zbatimin e rregulloreve të parapara të mbrojtjes. Këshilli Zbatues dhe Monitorues (KZM)⁴⁹ u themelua përfundimisht gjatë periudhës së raportimit për të monitoruar dhe mundësuar zbatimin e këtyre ZVM⁵⁰; megjithatë, deri më tani mekanizmi funksionon vetëm në bazë të konsultimit ndërmjet anëtarëve përmes shkëmbimit të letrave.

Policia e Kosovës ka vazhduar me ofrimin e mbrojtjes 24-orëshe për 17 vende të trashëgimisë fetare dhe kulturore serbe që u transferuan në përgjegjësinë e tyre në shkurt të vitit 2009.⁵¹ Që nga ajo kohë, ata kanë marrë në përgjegjësinë e tyre edhe gjatë vende tjera të trashëgimisë kulturore dhe fetare serbe nga KFOR-i, për të cilat gjithashtu ofrohet mbrojtje 24-orëshe. Dy vende të trashëgimisë kulturore dhe fetare serbe mbeten ende nën mbrojtjen e KFOR-it.⁵² Gjatë periudhës raportuese janë raportuar dy vepra penale në vendet me mbrojtje 24-orëshe nga Policia e Kosovës. u raportuan në vitin 2011.⁵³

⁴⁵ Neni 4(3) i Ligjit nr. 02/L-88 për Trashëgiminë Kulturore, siç është shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut nr. 2006/52, 6 nëntor 2006.

⁴⁶ Projektligjet u hartuan nga qeveria e Kosovës me qëllim të mbrojtjes të veçorive tradicionale të fshatit Velika Hoça/Hoçë e Madhe dhe të qendrës historike të Prizrenit, siç përcaktohet me nenet 8 dhe 9 të Ligjit nr. 03/L-039 për Zonat e Veçanta të Mbrojtura, 15 qershor 2008.

⁴⁷ Ndonëse jashtë periudhës raportuese, është e rëndësishme të përmendet që të dy ligjet janë miratuar nga Kuvendi i Kosovës më 20 prill 2012.

⁴⁸ Komunitatet e Leposavić/Leposaviqit, Zubin Potokut dhe Zvečan/Zveçanit nuk kanë hartuar plane hapësinore sepse i zbatojnë ligjet e Serbisë.

⁴⁹ Anëtarë të KZM janë MKRS, Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve, Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve me seli në Leposavić/Leposaviq, Kisha Ortodokse Serbe dhe hisedarët ndërkombëtarë.

⁵⁰ Shih nenin 4 të Ligjit nr. 03/L-039 për zonat e veçanta të mbrojtura, 15 qershor 2008.

⁵¹ Shih raportin e OSBE-së: *Raporti për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve, botimi i dytë*, f. 3-6, fusnota 4 më sipër, për më shumë hollësi mbi urdhrin operativ për ofrimin e sigurisë për tërësitë e trashëgimisë fetare dhe kulturore të Kishës Ortodokse Serbe.

⁵² Manastiri i Deçanit/Visoki Dečani në komunën e Deçanit/Dečani, dhe Patriarkana në komunën e Pejës/Peć.

⁵³ Gjatë vitit 2011, ka pasur dy vjedhje në kishat ortodokse serbe që janë nën mbrojtjen e policisë së Kosovës. Këto vjedhje ndodhën në Kishën e Virgjëreshës së Shenjtë të Levishës në Prizren, në prill të vitit 2011, dhe në Manastirin e Arkangjellit të Shenjtë në Prizren, në maj të vitit 2011. Të dyja rastet janë të pazgjidhura. Për më tepër, ndonëse policia e Kosovës nuk kundërshton atë se kulmi kryesor që u zhduk nga Kisha e Virgjëreshës së Shenjtë të Levishës duket se ishte vjedhur, ata pohojnë se fotot tregojnë se kulmi kryesor nuk ishte aty kur ata morën përsipër mbrojtjen e tërësisë

Është shënuar përparim i vogël për promovimin dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe fetare që i përket komunitetit serb të Kosovës. Për shembull, Shkolla Ortodokse për Priftërinjtë e Kirilit dhe Metodit të Shenjtë, e cila u dëmtua gjatë trazirave të vitit 2004, u rihap më 21 shtator 2011 nga Peshkopi Teodosije i Dioqezës Rashkë-Prizren, kur ai mbajti liturgjinë e parë për dhjetë nxënësit të cilët kishin filluar studimet në shkollën e kishës së Shën Gjergjit të Kishës Ortodokse Serbe. Gjithashtu, janë kryer disa projekte për riparimin apo mirëmbajtjen e varrezave ortodokse serbe, kryesisht me nismën e bashkësisë ndërkombëtare.⁵⁴ Ndonëse komunat janë përgjegjëse për mirëmbajtjen e varrezave në tokën komunale, shumë pak prej tyre kanë ndarë fonde për veprimtari të tilla.⁵⁵ Megjithatë, janë disa shembuj pozitiv. Në nëntor të vitit 2011, komuna e Fushë Kosovës/Kosovo Polje pastroi varrezat ortodokse serbe që gjenden në qytet dhe në fshatrat Bresje dhe Lismir/Dobri Dub. Në një nismë të financuar nga Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale, varreza në qytetin e Pejës/Peć u pastrua gjatë shtatorit të vitit 2011. Për më tepër, më 9 nëntor 2011, kryetari i komunës së Lipjanit/Lipljan i tha grupit punues komunal për kthim se komuna gjatë vitit 2012 do të investojë në rehabilitimin e varrezave ortodokse serbe dhe në riparimin e gurëve të varreve të dëmtuar.

Përkundër veprimtarive të lartcekura, janë vetëm disa komuna që promovojnë në mënyrë aktive kulturat e komuniteteve joshumicë, posaçërisht komuniteteve numerikisht më të vogla, si ashkalitë, egjiptianët ose malazezët e Kosovës. Në Ferizaj/Uroševac komuna ndau fondet për kremtimin e Ditës së Flamurit të Ashkalive më 15 shkurt 2011. Komuna e Vushtrrisë/Vučitrn gjithashtu mbështeti Ditën e Flamurit të Ashkalive, por vetëm pas nismës së komunitetit për ta organizuar ngjarjen. Ngjashëm, në komunën e Prizrenit vetë komunitetet ndërmorën veprime për promovimin e kulturës së komuniteteve më të vogla. Në Istog/Istok komuna i ofroi mbështetje një OJQ-je vendase që përfaqëson boshnjakët e Kosovës, të cilët organizuan një tubim në fshatin Vitomiricë/Vitomirica, komuna e Pejës/Peć, për më shumë 2.000 njerëz për të kremtuar kulturën boshnjake të Kosovës. Disa komuna siguruan fonde për Ditën Ndërkombëtare të Romëve,⁵⁶ por veprimtaritë po mbështeten në bazë të atypëratyshme dhe rrallëherë në bazë të ndonjë plani të bashkërenduar për promovimin e kulturave të komuniteteve joshumicë.

Në nivel qendror, Zyra për Çështje të Komuniteteve (ZÇK) në kuadër të Zyrës së Kryeministrit financoi një projekt gjashtëmuor me qëllim të përmirësimit të kushteve të jetës së malazezëve të Kosovës dhe promovimit të kulturës së tyre. Gjithashtu, ZÇK ka një fond vjetor prej 100.000 eurosh për projektet në mbështetje të integritetit të

në shkurt të vitit 2009. Gjatë gushtit 2011 ka pasur edhe dy incidente të vjedhjes në Manastirin e Deviçit/Deviç në komunën e Skenderajt/Srbica që në atë kohë ka qenë nën mbrojtjen e KFOR-it

⁵⁴ Për shembull, OSBE-ja ka zbatuar një numër të projekteve të tilla si pjesë e mandatit të saj për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve, duke përfshirë fushën e trashëgimisë kulturore, ku përfshihet rehabilitimi i varrezave ortodokse serbe në komunën e Istogut/Istok, Prizrenit dhe Prishtinës/Priština.

⁵⁵ Për shembull, në vitin 2010 vetëm shtatë komuna ndanë fonde për mirëmbajtjen e varrezave. Për më shumë hollësi, shih raportin e OSBE-së: *Mirëmbajtja e varrezave ortodokse në Kosovë*, shtator 2011, f. 10 -12, <http://www.osce.org/kosovo/84399> (i qasur më 23 nëntor 2011).

⁵⁶ Duke përfshirë komunat e Mitrovicës/Mitrovica, Pejës/Peć, Fushë Kosovës/Kosovo Polje, Gračanica/Gračanicës, Ferizajt/Uroševac, Gjilanit/Gnjilane, Kamenicës/Kamenica dhe Štrpce/Shtërpçës. Në komunën e Deçanit/Deçane, ZKKK caktoi fondet për kremtimin e Ditës Ndërkombëtare të Romëve më 2012.

komuniteteve në pakicë numerike në nivel komunal. Projekt-propozimet nga shoqëria civile pranohen dhe më pas ato përzgjidhen nga një komision i themeluar nga ZÇK. Komisioni përbëhet nga zyrtarë të ndryshëm ekzekutiv dhe legjislativ, disa prej të cilëve janë përzgjedhur si përfaqësues të komunitetit të tyre të veçantë. Organizata të ndryshme ndërkombëtare marrin pjesë në cilësimin e vëzhguesit, duke përfshirë edhe OSBE-në. Në nivel komune, ndarja e çfarëdo fondeve për projektet në mbështetje të promovimit të kulturave të komuniteteve joshumicë bëhet nga komuna, zakonisht pa një pjesëmarrje të qartë nga, ose pa konsultime me vetë komunitetet joshumicë, përveçse nëse ato rastisin të jenë të përfaqësuara në administratën komunale.

Sa i përket promovimit të trashëgimisë kulturore të komuniteteve në media, janë bërë disa veprime të bashkërenduara për përmirësimin e përfaqësimit apo për promovimin e mirëkuptimit ndërmjet komuniteteve. Në nivel lokal, një nga disa shembujt pozitiv është komuna e Gjilanit/Gnjilane, ku aktualisht është duke u botuar gazeta mujore dygjuhësore në gjuhën shqipe dhe serbe.⁵⁷ Synimi i projektit është që të promovojë tolerancën ndëretnike ndërmjet komuniteteve dhe të krijojë një shoqëri më demokratike. Në komunën e Mitrovicës, stacioni televiziv lokal “TV Mitrovica” herë pas here i mbulon aktivitetet kulturore të komuniteteve joshumicë. Në të njëjtën mënyrë në pjesën veriore të Mitrovica/Mitrovicës, “Radio Kontakt Plus” dhe “TV Most” nganjëherë thërrasin mysafir të komuniteteve joshumicë apo i përfshijnë ata në storjet e programeve të tyre. Ndonëse boshnjakët dhe serbët e Kosovës kanë radio stacione në gjuhën e tyre në komunën e Pejës/Peć, ato kryesisht japin programe zbavitëse dhe lajme e jo ndonjë program që promovon kulturën. Mirëpo, “Radio Peja” (stacion i boshnjakëve të Kosovës) e ka një program javor 30 minutësh të dielave ku diskutohen aktivitetet sociale dhe kulturore në komunën e Pejës/Peć për komunitetin. Në komunën e Gračanica/Graçanicës radio stacionet “KiM Radio” dhe “Vitez Radio” japin program një orë në javë në gjuhën rome.

Transmetuesi publik, Radiotelevizioni i Kosovës (RTK), është i obliguar që t’iu dedikojë komuniteteve joshqiptare shërbime në gjuhët e tyre jo më pak se 15 për qind të kohës së tij programore.⁵⁸ Nuk është botuar ndonjë statistikë lidhur me atë se a është plotësuar ky zotim qysh nga raporti *i parë për të drejtat e komuniteteve*, ku RTK e kishte realizuar vetëm 12 përqind të programit të saj në gjuhën joshqiptare.⁵⁹ Mirëpo, RTK i ka raportuar OSCE-së se që nga ajo kohë e ka përmirësuar skemën programore në gjuhët joshqiptare dhe ka pohuar që tani e plotëson këtë dispozitë ligjore.⁶⁰ Lidhur me këtë, më 14 nëntor 2011, RTK ka lansuar një program ditor (nga e hëna deri në të premten) dhjetë minutësh të lajmeve në gjuhën rome, që është mirëpritur shumë nga përfaqësuesit e komunitetit rom. Sipas dispozitave ligjore, transmetimi në transmetuesin publik duhet të mbulojë hapësirën ku jeton së paku 90

⁵⁷ Gazeta, që botohet nga komuna dhe që financohet nga Ambasada e Shteteve të Bashkuara të Amerikës në Prishtinë/Priština, hartohet nga OJQ-ja lokale “Reforma”.

⁵⁸ Neni 6(6) i Ligjit nr. 02/L-47 për Radiotelevizionin e Kosovës, i shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut 2006/14, më 11 prill 2006.

⁵⁹ Shih raportin e OSBE-së *Raport për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve*, f. 24–27, shënimi 4 më lart.

⁶⁰ Takimi i mbajtur nga OSBE me RTK-në më 27 janar 2011, gjatë së cilit transmetuesi ka theksuar se do ta transmetojë skemën programore shtesë në gjuhën serbe që ishte porositur gjatë vitit 2010 dhe 2011, që i ndihmonte atij që ta arrijë pragun prej 15 për qind. RTK ka gjithashtu më shumë programim në gjuhët joshqiptare në dispozicion përmes një projekti të zbatuar nga OSBE-ja në 2011, i cili i ka përkrahur kompanitë lokale të prodhimit televiziv kudo në Kosovë në prodhimin e storieve të shkurtra televizive në gjuhën serbe, turke, boshnjake dhe rome.

për qind e popullatës në Kosovë, përfshirë 90 për qind të hapësirës ku jetojnë komunitetet joshqiptare të Kosovës.⁶¹ Sido që të jetë, mbulimi me rrjetin tokësor mbetet në rreth 80 për qind dhe mungesa e mbulesës i prek kryesisht zonat ku jetojnë komunitetet joshqiptare. Mundësia për qasje në televizionin kabllor të përhapur, që tanimë është në dispozicion në të gjitha zonat e Kosovës, deri në një masë e zbut mungesën e mbulimit tokësor nga transmetuesi, pasi që operatorët kabllor kërkohen me ligj që në skemën e kanaleve të veta ta kenë transmetuesin publik. Mirëpo, për ta marr televizionin kabllor duhet të paguhet abonimi, që nënkupton se transmetimi publik mbetet i paqasshëm për disa.

Në nivel qendror, është vërejtur përparim pozitiv në aspektin e mbrojtjes dhe promovimit të kulturave të komuniteteve në media. Më 12 gusht 2011, takimi i parë themelues e këshillit për menaxhimin e Fondit për mbështetjen e mediave të pakicave dhe atyre shumetnike dhe grupeve tjera në pozitë të pafavorshme (FPSH)⁶² është mbajtur pas vendimit të kryeministrit për emërimin e anëtarëve të këshillit, i cili ishte lëshuar më 20 korrik 2011.⁶³ Në takimin e 12 gushtit, këshilli ka punuar në kriteret e aplikimit për grante, ka publikuar një thirrje për aplikacione dhe rrjedhimisht, me 18 nëntor 2011, e ka miratuar listën prej 14 përfituesve që do të marrin financim. Lista i është rekomanduar qeverisë për miratim përfundimtar⁶⁴ dhe fondet i janë transferuar përfituesve gjatë muajit dhjetor 2011. Më 20 dhe 21 qershor 2012, gjatë një punëtorie të përkrahur nga OSBE-ja, MMF i ka shqyrtuar dhe përzgjedhur 18 përfitues nga 56 aplikacione nga fondi për media për t'u financuar. Lista e përfituesve është miratuar nga qeveria më 27 qershor dhe pas kësaj janë nënshkruar marrëveshjet ndërmjet përfituesve dhe Komisionit.

Sfidat e mbetura

Respektimi i kornizës legjislativë në fushën e trashëgimisë kulturore dhe fetare është ende jo i plotë. Siç është cekur më lart, ndonëse MKRS e ka shpallur një listë të përkohshme të inventarit të 930 objekteve të trashëgimisë kulturore që kërkojnë ruajtje dhe mbrojtje, kjo listë është vetëm listë e përkohshme. Para se kjo listë të bëhet definitive, ministria duhet të hartojë udhëzime lidhur me atë se çka duhet mbrojtur dhe si duhet të bëhet ajo mbrojtje. Lista pastaj duhet të dorëzohet në KKTK. KKTK synon të lansojë faqen e internetit që do t'ia mundësojë atij që ta informojë publikun lidhur me aktivitetet e tij duke e ngritur kështu transparencën. Çështje tjera brengosëse lidhur me trashëgiminë kulturore dhe fetare përfshijnë faktin që KPM nuk është ende plotësisht funksional. Përveç kësaj, përkitazi me planet hapësinore, rreth gjysma e komunave në Kosovë ende nuk i kanë miratuar ato.

⁶¹ Neni 8(1) i Ligjit Nr. 02/L-47 për Radiotelevizionin e Kosovës.

⁶² Këshilli që e menaxhon FPSH-në nuk ka qenë funksional që nga dhjetori i vitit 2008, kur është rregulluar për herë të parë nga kryeministri. Për më shumë detaje shih raportin e OSBE-së *për vlerësimin e të drejtave të komuniteteve*, f. 25, shënimi 4 më lart.

⁶³ Anëtarët e këshillit janë Komisioni i Pavarur për Media, Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës, Asociacioni i Mediave të Pavarura Elektronike të Kosovës, Skema programore e RTK-së në gjuhët joshqiptare, MKK, dhe përfaqësuesi I ZKM-së I cili e kryeson Këshillin. OSBE-ja e monitorin dhe e këshillon këshillin.

⁶⁴ Me marrëveshje konsensuale të këshillit, është shtuar edhe një përfitues tjetër në listë para se ajo t'i dërgohej qeverisë, duke e rritur numrin e përfituesve në 15 gjithsej. Miratimi është pranuar nga këshilli që e menaxhon FPSH-në më 2 dhjetor 2011.

Vazhdon të ketë incidente të vandalizimit dhe vjedhjes ndaj objekteve të trashëgimisë kulturore dhe fetare, në veçanti të vendeve të religjionit dhe kulturës serbe të Kosovës. Një numër i incidenteve të tilla janë raportuar në OSBE. Për shembull, është raportuar dëmtimi i dhjetë gurëve të varreve në varrezën e fshatit Vitomiricë/Vitomirica në komunën e Pejës/Peć gjatë muajit nëntor 2011 (të raportuara në polici në raste të ndara nga një serb i Kosovës dhe një malazez i Kosovës). Më 28 korrik 2011, persona të panjohur i kanë dëmtuar objektet fetare të Kishës së Shën Petrit në fshatin Brod në komunën e Štrpce/Shtërpçës. Dy kryqe të metalit me vlerë prej 150 Euro janë marrë nga kulmi i kishës, por janë gjetur më vonë nga policia. Ekziston edhe një numër i rasteve të raportuara të zjarrit në varrezat ortodokse serbe.⁶⁵ Një kroat i Kosovës nga fshati Letnicë/Letnica në komunën e Vitisë/Vitina ka raportuar në qershor të vitit 2011 që gurët e sipërm të varrezave katolike në fshatin Shasharë/Šašare ishin vandalizuar. Përkundër shembujve të paraqitur në pjesën e mësipërme lidhur me punën e mirëmbajtjes dhe rehabilitimit të objekteve ortodokse serbe, shumica e varrezave mbeten në gjendje shumë të keqe.⁶⁶

Në mendimin e tij të dytë, Këshilli i Evropës e ka shprehur brengën lidhur me ndikimin e ZVM-ve në disa pjesëtarë të komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptian.⁶⁷ Për shembull, në fshatin Rudesht/Rudeš në komunën e Istogut, pjesëtarët e komuniteteve egjiptiane dhe romë nuk kanë qenë në gjendje të kthehen në shtëpitë e tyre të mëparshme për shkak të krijimit të ZVM-së përreth Manastirit Ortodoks Serb të Gorioçit⁶⁸; mirëpo OSBE-ja nuk është në dijeni për ndonjë situatë tjetër të ngjashme. Mendimi i dytë gjithashtu i referohet rastit të kontestit lidhur me ndërtimin e parkut në tokën ku gjendej një kishë e shkatërruar serbe në Gjakovë/Đakovica.⁶⁹ Parku tashmë është ndërtuar dhe është hapur për publikun. Sipas ZKKK-së të komunës së Gjakovës/Đakovica, komuna nuk ka bërë asnjë kontakt me Kishën Ortodokse Serbe lidhur me këtë çështje. Komuna thjeshtë ka vazhduar me ndërtimin, për shkak se kjo zonë ishte e braktisur dhe përdorej nga persona të pastrehë dhe përdorues të drogës.⁷⁰ Ky rast e thekson se si mungesa e dialogut ndërmjet institucioneve të Kosovës dhe Kishës Ortodokse Serbe mund të rezultojë në mbrojtje joadekuate të trashëgimisë kulturore të komunitetit serb të Kosovës.

Siç u theksua më lart, shumë pak komuna ofrojnë mbështetje për komunitetet numerikisht më të vogla për të mbrojtur apo promovuar kulturat e tyre. Ka disa përjashtime; mirëpo, shumica e theksojnë mungesën e fondeve për aktivitetet e tilla si arsye. Për shembull, në pjesën veriore të Mitrovica/Mitrovicës, UAM raporton që ka pranuar kërkesa për fonde nga komunitetet joshumicë, por që mund të mbështesë

⁶⁵ Në varrezat ortodokse serbe në qytetin e Rahovecit/Orahovac, fshatin Svinjarë/Svinjare (komuna e Mitrovicës/Mitrovica), Lugbunar/Ljugbunare (komuna e Gjakovës/Đakovica) dhe Bablak/Babljak (komuna e Ferizajit/Uroševac) janë raportuar zjarre gjatë tërë vitit 2011.

⁶⁶ Shih Raportin e OSBE-së *Mirëmbajtja e Varrezave Ortodokse Serbe në Kosovë*, shënimi 55 me lart dhe botimin e OSBE-së *Katalogun e fotografive – Varrezat Ortodokse në Kosovë*, Shtator 2011, <http://www.osce.org/kosovo/84413> (e qasur më 23 nëntor 2011).

⁶⁷ Në paragrafin 109 të Mendimit të Dytë, shënimi 6 me lart.

⁶⁸ Familjeve të prekura iu është ofruar një lokacion tjetër në fshatin Serbobran/Srbobran. Për më tepër detaje lidhur me reagimin e komunës ndaj kësaj çështjeje shih Raportin e OSBE-së *Profilet e Komuniteteve në Kosovë 2010* “Profili i Komunitetit Egjiptian të Kosovës”, pp. 10–11, shënimi 24 me lart.

⁶⁹ Në paragrafin 110 të mendimit të dytë, shënimi 6 me lart.

⁷⁰ Intervistë e bërë nga OSBE-ja me ZKKK në komunën e Gjakovës/Đakovica ndërmjet korrikut dhe gushtit 2011 për qëllim të këtij raporti.

vetëm një numër të kufizuar të atyre kërkesave për shkak të mungesës së burimeve. Në komunat si Peja/Peć dhe Fushë Kosova/Kosovo Polje, nuk është ndarë asnjë fond për mbështetjen e komuniteteve numerikisht më të vogla. Në komunat e rajonit të Prishtinës/Priština nuk ka ndonjë shembull pozitiv të aktiviteteve kulturore të komuniteteve joshumicë numerikisht më të vogla që mbështeten nga komunat. Edhe sa i përket komuniteteve më të mëdha joshumicë si serbët e Kosovës dhe romët, promovimi i kulturave të tyre nga komunat në rajonin e Prishtinës/Priština është i pazakontë. Në komunën e Vushtrisë/Vučitrn, përfaqësuesit serbë të Kosovës të intervistuar për qëllim të këtij raporti kanë theksuar se mungon mbështetja nga komuna për iniciativat e tyre.

Sipas informatave të grumbulluara nga OSBE-ja përmes intervistave me zyrtarë komunal dhe përfaqësues të komuniteteve për qëllim të këtij raporti, konsultimi me komunitetin gjatë procesit të ndarjes së fondeve për promovimin e kulturave të tyre me sa duket nuk është duke ndodhur në nivel komunal, përveç rasteve kur ndonjë pjesëtarë i komunitetit joshumicë është i punësuar në organet relevante vendimmarrëse në komunë. Përfaqësuesit e komunitetit në përgjithësi nuk konsultohen, dhe zakonisht janë përfaqësuesit e komunitetit ata që e bëjnë kërkesën për ndarjen e fondeve. Gjendja në nivel qendror është pak më inkurajuese, duke qenë se komisioni i themeluar nga ZÇK për të shqyrtuar çështjen e aplikimit për financim në projektet që i kanë cak komunitetet që janë pakicë numerike në nivel komunal, ka individë të cilët janë pjesëtarë të atyre komuniteteve. Mirëpo, mbetet shumë për t'u bërë për t'i angazhuar të gjitha komunitetet në procesin e ndarjes së burimeve për aktivitetet që synojnë promovimin e identitetit dhe kulturës së tyre.

Siç është theksuar më lart, në nivelin qendror ka pasur pak përparim nga institucionet për të përmirësuar përfaqësimin e të gjitha komuniteteve në media apo për të siguruar qasje të barabartë për të gjitha komunitetet në përfaqësim cilësor në media që i përfaqësojnë interesat e tyre dhe që promovojnë kulturat e tyre. Përkundër kërkesës ligjore për RTK që të dedikojë 15 për qind të skemës së saj programore për shërbimet për komunitetet joshqiptare në gjuhët e tyre, udhëheqësit e komunitetit dhe përfaqësuesit e OJQ-ve në rajonin e Prishtinës/Priština e kanë theksuar disa herë që komunitetet më të vogla si ai ashkali i Kosovës dhe malazez i Kosovës nuk përfaqësohen në mënyrë adekuate. Me 15 shkurt 2011, përfaqësuesit e shoqërisë civile nga komuniteti egjiptian dhe ashkali ia kanë parashtruar një kërkesë me shkrim menaxhmentit të RTK-së për krijimin e programit të kushtuar komuniteteve të tyre. Deri në korriktë vitit 2012, RTK-ja nuk është përgjigjur në këtë kërkesë.

Në nivel komunal, ndonëse ka një numër të vogël të shembujve të praktikave të mira, në shumicën e rasteve komunitetet joshqiptare nuk ndjehen që përfaqësohen në mënyrë të drejtë në media. Për shembull, në komunat e rajonit të Gjilanit/Gnjilane dhe Prizrenit, përfaqësuesit e komuniteteve nuk ndjehen që janë të përfaqësuar sa duhet në mediumet televizive, të cilat ata i shohin si mediume që anojnë kah audienca shqiptare e Kosovës. Sipas intervistave të bëra me përfaqësuesit e komuniteteve, disa komunitete si komuniteti turk i Kosovës apo ai ashkali i Kosovës në komunën e Mitrovicës, ndjehen të integruar me shoqërinë shqiptare të Kosovës, dhe si të tillë nuk kanë ndonjë brengë specifike lidhur me përfaqësimin e tyre në media.⁷¹ Mirëpo, disa

⁷¹ Intervistat e bëra nga OSBE-ja me përfaqësuesit e komunitetit turk dhe ashkali të Kosovës, në komunën e Mitrovicës/Mitrovica mes korrikut dhe gushtit 2011 për qëllim të këtij raporti

përfaqësues të komuniteteve joshqiptare e kanë shprehur mendimin që kultura dhe traditat e tyre nuk përfaqësohen sa duhet.⁷² Sipas informatave të siguruar për OSBE-në, përfaqësuesit e komunitetit boshnjak të Kosovës në komunën e Pejës/Peć dhe ata të komunitetit goran në komunën e Dragashit/Dragaš, nuk janë të kënaqur me nivelin e përfaqësimit që iu bëhet në transmetuesin publik. Ngjashëm me këtë, sipas përfaqësuesve të komunitetit të intervistuar për qëllim të këtij raporti, komuniteti turk i Kosovës në Prizren është i pakënaqur me përfaqësimin e tij në mediumet kryesore. Në anën tjetër, përfaqësuesit e komunitetit serb të Kosovës të intervistuar për qëllim të këtij raporti theksuan se në përgjithësi nuk i shikojnë, lexojnë apo dëgjojnë burimet mediale të Kosovës, prandaj edhe pohojnë që nuk janë të brengosur lidhur me përfaqësimin e tyre në to.

5. DIALOGU NDËRKOMUNITAR

“Marrja e masave për të përforcuar dialogun ndëretnik dhe mirëkuptimin, në veçanti ndërmjet komunitetit shqiptar dhe serb; shtjellimi dhe zbatimi i strategjisë për pajtim dhe dialog ndëretnik.”⁷³

Situata e tanishme

Inkurajimi i dialogut ndërkomunitar, tolerancës dhe mirëkuptimit ndërmjet komuniteteve është shumë i rëndësishëm për të siguruar paqe dhe stabilitet në Kosovë. Përkundër kësaj, institucionet e Kosovës nuk duken të kenë ndonjë aktivitet apo plan të bashkërenduar për të përforcuar masat e tilla. Në nivel qendror OSBE-ja nuk është në dijeni për ndonjë masë specifike që është ndërmarrë nga institucionet për të përmirësuar dialogun ndërkomunitar apo për të zbatuar çfarëdolloj strategjie për pajtim. Çdo veprim i ndërmarr për përmirësimin e marrëdhënieve ndërkomunitare zakonisht ndodh në baza *ad hoc*, dhe si reagim ndaj incidenteve të caktuara. Për shembull, pas vrasjes së një serbi të Kosovës në fshatin Dobrushë/Dobruša në komunën e Istogut, zyra e kryetarit dhe kryeministrit kanë lëshuar komunikata për shtyp duke e dënuar incidentin dhe duke bërë thirrje për gjakftohtësi.⁷⁴ Këto deklarata, ndonëse reaktive, shkojnë deri diku në drejtim të dhënies së një sigurie për komunitetet e prekura dhe për zvogëlimin e çfarëdo potenciali për tension, duke e mundësuar kështu një dialog më të frytshëm. Ky incident gjithashtu është dënuar edhe nga kryetari i komunës së Istog/Istok, dhe është diskutuar në Këshillin Komunal për Siguri në Bashkësi.⁷⁵

⁷² Përfaqësuesit ashkali në komunën e Mitrovicës/Mitrovica. Përfaqësuesit e komunitetet egjiptian në komunën e Pejës/Peć i kanë ngritur të njëjtat brengat, njashtu si edhe komuniteti romë në komunën e Gjakovës/Đakovica dhe komuniteti ashkali dhe ai egjiptian në komunën e Obiliqit/Obilić.

⁷³ Komiteti i Ministrave rekomandimet e dyta, shënimi 6, *më lart*.

⁷⁴ Incidenti ka ndodhur më 20 tetor 2011, në fshatin e përzier etnikisht në Dobrushë/Dobruša. Një mashkull serb i Kosovës është vrarë nga një mashkull shqiptar i Kosovës për një kontest pronësor. Komunikatat për shtyp janë lëshuar në të njëjtën ditë dhe janë mirëpritur nga komuniteti serb i Kosovës në fshat.

⁷⁵ Krijimi i këshillave komunal për siguri në bashkësi (KKS) në Kosovë është bazuar në Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2005/54, e ndryshuar dhe plotësuar me UA 02/2009, e cila synonte që të sigurojë përfshirje më të madhe të komunitetit të ndërveprimet polici-komunë në nivel lokal. KKS-të janë forume obligative komunale që kryesohen nga kryetari I komunës ku përfshihen përfaqësues të të gjitha komuniteteve të pranishme në secilën komunë. Aty gjithashtu përfshihen përfaqësues fetarë dhe të shoqërisë civile. KKS-të e kanë një rol të rëndësishëm për ngritjen e çështjeve të komuniteteve të ndryshme dhe për ofrimin e një forumi ku ato mund të diskutohen dhe zgjidhen.

Në nivel komunal ka disa aktivitete individuale për të nxitur dialogun ndërmjet komuniteteve, veçanërisht ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve të Kosovës. Kjo, për shembull, mund të shihet në fushën e kthimit dhe riintegrimit, në të cilin qasja e rëndomtë kur fillohen projektet e kthimit është që të kryhen vizita shko-dhe-informohu dhe shko-dhe-shih, si një prej komponentëve që synon të sigurojë kthim të qëndrueshëm. Gjatë vizitave shko-dhe-shih, të kthyerit potencialë zakonisht i vizitojnë shtëpitë e tyre të mëparshme, takohen me fqinjët e dikurshëm dhe mbajnë takime informuese me zyrtarët komunalë lokal. Rëndësia e këtij aspekti të çfarëdo projekti të kthimit dhe riintegrimit mund të shihet përmes shembullit negativ të Komunës së Deçanit/Dečane, ku gjatë vitit 2011 zyrtarët dështuan të kryejnë aktivitete të dialogut ndërkomunitar për serbët e Kosovës të zhvendosur jashtë Kosovës, të cilët dëshironin të ktheheshin në fshatin Lloqan/Ločane. Mungesa e dialogut produktiv ndërmjet komunitetit që kthehet dhe atij që i pret rezultoi në dështim të vizitave shko-dhe-shih që nuk u realizuan për shkak të brengave të komunitetit pritës që nuk ishin adresuar, duke e parandaluar kështu lëvizjen përpara të procesit të kthimit.

Aktivitetet e kryera nga komunat për të nxitur mirëkuptimin e ndërsjellë dhe përmirësimin e marrëdhënieve ndërkomunitare gjithashtu kanë tendencë të jenë të natyrës ad hoc dhe varen shumë nga entuziazmi dhe përkushtimi i individëve brenda komunës. Ato shpeshherë nisen nga OJQ-të lokale apo ndërkombëtare, organizatat ndërkombëtare dhe shoqëria civile. Për shembull, në Kamenicë/Kamenica OSBE ka bashkëpunuar me komunën dhe një OJQ lokale për ta zbatuar një projekt që promovon dialogun dhe pajtimin përmes aktiviteteve sportive; dhe në Komunën e Novo Brdo/Novobërdës, një bibliotekë shumetnike që i shërben nxënësve shqiptarë, serbë dhe romë të Kosovës u hap në objekt komunal në shkurt 2011, e financuar nga qeveria e Zvicrës dhe e Norvegjisë. Nuk janë nisur kurrfarë aktiviteteve të njohura të dialogut apo pajtimit nga cilado komunë e rajonit të Mitrovicës/Mitrovica, ndonëse zyrtarët komunalë kanë qenë aktiv në aktivitetet e dialogut të zhvilluara nga OSBE-ja dhe të tjerët.⁷⁶ Në rajonin e Pejës/Peć, çfarëdo aktiviteti i zhvilluar i dialogut që është bërë ka ardhur si rezultat i përkushtimit të individëve, siç është zëvendëskryesuesi boshnjak për komunitete i kuvendit komunal në Pejë/Peć, i cili filloi ndërmjetësimin ndërmjet kryetarit të komunës dhe komunitetit boshnjak të Kosovës pas një incidenti të sigurisë që preku një anëtar të komunitetit boshnjak të Kosovës në Killapek/Klopek.⁷⁷ Shembuj tjerë pozitiv përfshijnë kryetarët e komunave të Istogut/Istok dhe Klinës/Klina, të cilët kanë qenë jashtëzakonisht aktivë për të siguruar vizita të informimit dhe fuqizimit të dialogut ndërkomunitar ndërmjet shqiptarëve të Kosovës dhe serbëve të Kosovës të kthyer në fshatin Zallq/Žač, Budisallc/Budisavci, Drenoc/Drenovac dhe Dresnik/Drnsnik. Në të dy këto komuna ZKKK-të janë shumë aktive gjithashtu.

Në rajonin e Prizrenit, komunat kanë financuar dhe zhvilluar disa iniciativa të dialogut ndërmjet komuniteteve, kryesisht përmes aktiviteteve sportive dhe nismave arsimore

⁷⁶ Për shembull, një projekt që mbështetë mundësitë e dialogut ndërmjet komuniteteve dhe pjesëmarrjen publike për serbët e Kosovës në Vushtri/Vučitrn dhe Skenderaj/Srbica përfshinte anëtarë të këshillave për komunitet dhe zyrtarë tjerë komunalë.

⁷⁷ Personi në fjalë i komunitetit boshnjak të Kosovës u kërcënua gojarisht dhe fizikisht nga shqiptarë të Kosovës jashtë shtëpisë së tij në tetor 2010.

që i synojnë një numër të komuniteteve.⁷⁸ Komuna e Rahovecit/Orahovac, për shembull, e kryen një projekt vjetor, që e trajton temën e kuptimit të rregullave të komunikacionit, për të shtuar ndërveprimin ndërmjet të rinjve të komunitetit shqiptar, serb, rom, ashkali dhe egjiptian të Kosovës. Një shembull i ngjashëm pozitiv mund të shihet në Komunën Obiliq/Obilić, e cila ka kontribuar financiarisht për organizimin e një kampi vjetor shumetnik në Brezovica/Brezovicë për fëmijët nga komuniteti shqiptar, serb, rom, ashkali dhe egjiptian të Kosovës që banojnë në këtë komunë.⁷⁹ Gjithashtu në Obiliq/Obilić, dialogu ndërmjet komuniteteve është zhvilluar si rezultat i nismave të vetë komuniteteve dhe është nxitur nga interesi i përbashkët për qasje në shërbime siç janë ujësjellësi, energjia elektrike dhe grumbullimi i mbeturinave.⁸⁰ Në Komunën e Prishtinës/Priština, zyrtari komunal për kthim ka qenë aktiv në zhvillimin e disa aktiviteteve të dialogut të një shkalle më të ulët me komunitetet joshumicë në disa zona të komunës.

Sfidat e mbetura

Ndonëse akterët⁸¹ joqeveritarë janë të përfshirë në dialogun ndërkomunitar në nivelin qendror, këto aktivitete nuk duket të jenë të iniciuara nga institucionet e nivelit qendror. OSBE-ja gjithashtu nuk ka dijeni për ndonjë plan për të zbatuar një strategji të pajtimit në të ardhmen. Në nivel lokal, shembuj të praktikave të mira të ndërmarrja nga komunat varen nga zyrtarë individual të komunës dhe si rezultat aktivitetet janë në baza ad hoc dhe nuk kryhen me ndonjë planifikim për përmirësimin e marrëdhënieve ndërkomunitare. Veç kësaj, aktivitetet e kryera nga komunat janë zakonisht të përkrahura nga shoqëria civile dhe organizatat ndërkombëtare. Ashtu si në shumë fusha të tjera të të drejtave të komuniteteve në Kosovë, ka mungesë të resurseve dhe financimit për ndërmarrjen e aktiviteteve të bashkërenduara. Megjithatë, në fushën e dialogut, komunat do të mund të kryenin shumë më tepër aktivitete të informimit me një kosto shumë të vogël shtesë. Mbetet sfida që të inkurajohen komunat dhe institucionet e nivelit qendror që ta shohin dialogun ndërkomunitar si komponentë thelbësore në ndërtimin e një shoqërie të sigurt dhe të nxisin marrëdhënie më të mira ndërmjet komuniteteve, veçanërisht ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve të Kosovës.

6. ARSIMIMI

“Të vazhdohet me ofrimin e arsimit në gjuhët e pakicave dhe të shtohen angazhimet për të siguruar qasje të barabartë në arsimim për të gjithë personat që i përkasin komuniteteve pakicë; të ndërmerren masa për të siguruar një qasje të balancuar dhe pluraliste në mësimdhënien e historisë duke i kushtuar kujdes të duhur

⁷⁸ Zyrtarët komunalë janë gjithashtu të përfshirë në aktivitetet e organizuara nga OSBE-ja për të inkurajuar dialogun ndërmjet komuniteteve. Për shembull, në një projekt për rritjen e ndërveprimit ndërmjet rinisë së boshnjakëve, goranëve dhe shqiptarëve të Kosovës në Dragash/Dragaš; si dhe në kampin shumetnik për fëmijët nga të gjitha komunitetet në rajonin e Prizrenit.

⁷⁹ Megjithatë, kampi që organizohet prej vitit 2007 me përkrahje të OSBE-së këtë vit nuk është mbajtur për arsye financiare.

⁸⁰ Këshilli i fshatit është themeluar në fshatin Plementin/Plementina dhe përbëhet nga shqiptarë, serbë, romë dhe ashkali të Kosovës. Këshilli ka mbajtur takime me institucione të nivelit lokal dhe qendror për t'i adresuar çështjet që përbëjnë brengë të përbashkët.

⁸¹ Siç është “Projekti për marrëdhënie etnike”, që financohet nga disa donatorë duke përfshirë edhe USAID-in. Shih http://www.per-usa.org/Reports/PER_Kosovo_2010.pdf për hollësi të projektit (qasur më 9 nëntor 2011).

përfshirjes adekuate dhe efektive të përfaqësuesve të pakicave në përgatitjen e teksteve shkollore.⁸²

Situata e tanishme

Situata lidhur me arsimimin në Kosovë mbetet e ngjashme me atë të raportuar në vitin 2010. Niveli i ndërveprimit ndërmjet nxënësve dhe mësuesve nga komunitetet e ndryshme është disi e kufizuar dhe në disa komuna një ndërveprim i tillë nuk ekziston.⁸³ Në komuna tjera, aktivitetet për të ngritur ndërveprimin janë kryesisht në formë jashtë-kurrikulare dhe kryesisht të nisura dhe të organizuara nga OJQ-të ndërkombëtare dhe lokale, organizatat ndërkombëtare dhe shoqëria civile. Për më tepër, ato janë zakonisht më shumë të dizajnuara për t'i shënuar festat lokale apo ndërkombëtarisht të njohura se sa të ofrojnë mundësi ndërveprimi për nxënësit nga komunitetet e ndryshme. Shkollat dhe hisedarët komunalë shumë rrallë tregojnë ndonjë iniciativë për të kryer aktivitete të tilla dhe kryesisht mbështeten në përpjekjet individuale të zyrtarëve komunalë për të promovuar dialog ndërmjet komuniteteve në mesin e nxënësve.⁸⁴ Madje edhe aty ky nxënës që e ndjekin kurrikulën e Kosovës dhe ata që e ndjekin atë të Serbisë mësojnë në shkolla të përbashkëta, ndërveprimi apo komunikimi ndërmjet nxënësve është minimal.⁸⁵

Mundësitë për t'i mësuar gjuhët zyrtare të Kosovës varet tërësisht në sistemin arsimor/kurrikulën që ndiqet. Orët mësimore të gjuhës shqipe janë në dispozicion si pjesë e arsimimit që ofrohet në gjuhën boshnjake dhe turke sipas sistemit arsimor të Kosovës. Nga shkollat që veprojnë sipas sistemit arsimor të Serbisë në Kosovë, vetëm në Komunën e Dragashit/Dragaš tri (nga gjashtë) shkolla fillore që i shërbejnë komunitetit goran ofrojnë orë mësimi në lëndën e gjuhës shqipe. Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT), e asistuar nga Komisionari i Lartë i OSBE-së për Pakica Kombëtare (KLPK), ka hartuar një libër shkollor *Gjuha shqipe si gjuhë e dytë* që u botua në fund të vitit 2011. MASHT nuk ka njoftuar për plane të ngjashme për gjuhën serbe. Kurrikula që e mbulon gjuhën rome dhe kulturën e historinë rome për klasën 2-9 të shkollave fillore është miratuar nga MASHT, ndonëse ende mungojnë tekstet shkollore dhe mësimdhënës të trajnuar. Pavarësisht nga kjo, në fillim të vitit shkollor 2011-2012 u nis një pilot projekt në tri shkolla⁸⁶ fillore në qytetin e Prizrenit. Deri në tetor 2011, gjithsej 41 nxënës romë në klasë të dytë të këtyre shkollave filluan të vijnë nga dy orë mësimi në lëndën e gjuhës rome çdo javë.

Kurrikula ekzistuese e Kosovës dhe tekstet shkollore i pasqyrojnë në mënyrë të pamjaftueshme historitë, kulturat dhe vlerat tjera të të gjitha komuniteteve në

⁸² Komiteti i Ministrave, rekomandimet e dyta, shënimi 6, *sipër*.

⁸³ Komuna Glogoc/Glogovac, Gračanica/Gracanice, Deçan/Deçane, Klinë/Klina, Leposavić/Leposaviq, Skenderaj/Srbica, Zubin Potok dhe Zvečan/Zveçan.

⁸⁴ Në Gjakovë/Đakovica për shembull, ZKKK, në bashkëpunim me shkollën “Zef Lush Marku” në Brekoc/Brekovac, organizoi një kamp rinor për komunitete të ndryshme për të promovuar të drejtën për arsimim, në veçanti në mesin e komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian. Ngjashëm, në Prishtinë/Priština, drejtori dhe mësimdhënësit e shkollës “Elena Gjika” organizuan një “ditë shkolle” që përfshinte program si në gjuhën shqipe ashtu dhe në atë turke dhe e mirëpritën ambasadorin e Turqisë në Kosovë.

⁸⁵ Për shembull, në Dragash/Dragaš, nxënësit goranë që i vijnë mësimet sipas kurrikulës të Serbisë nuk marrin pjesë në Festivalin Rinor vjetor që organizohet tradicionalisht nga drejtoria komunale i kulturës, rinisë dhe sportit.

⁸⁶ Shkollat “Aziz Tolaj”, “Mati Logoreci”, dhe “Lekë Dukagjini”.

Kosovë. Nxënësit në shkollat fillore dhe të mesme në sistemin arsimor të Kosovës mësojnë informacione themelore dhe të përgjithshme për komunitetet tjera nga orët e edukatës qytetare dhe tekstet shkollore. Vetëm disa shkolla⁸⁷ fokusohen në larminë kulturore, tolerancën, mosdiskriminimin, të drejtat e komuniteteve dhe të njeriut si pjesë e këtyre orëve të mësimi. Në shkollat që punojnë sipas kurrikulës së Serbisë, nxënësit kanë mundësinë të ndjekin mësimet qoftë për edukatën qytetare ose atë fetare duke filluar nga klasa e parë e shkollës fillore. Ngjashëm me orët e edukatës qytetare sipas kurrikulës së Kosovës, lënda promovon mirëkuptimin për të gjitha komunitetet, por nuk fokusohet ekskluzivisht vetëm në komunitetet në Kosovë. Gjatë vitit 2011, MASHT e ka përfunduar fazën e dizajnit të “Kurrikulës Kornizë” dhe tani duhet të fillojë me hartimin e plan-programeve të lëndëve. Kur të miratohet dhe zbatohet, “Kurrikula Kornizë” do të prezantojë qasje të reja në arsimim që do t’i kushtojnë vëmendje, mes temave tjera, identitetit dhe mirëkuptimit ndërkulturor.⁸⁸ KLPK është duke e përkrahur MASHT-in përmes hartimit të një teksti shkollore të edukatës qytetare dhe ndërkulturore në lidhje me “Kurrikulën Kornizë”.

Problemet ndërmjet dy sistemeve shkollore në Komunën e Dragashit/Dragaš kanë vazhduar dhe janë përhapur vazhdimisht nga shkollat në qytet tek ato në fshatra që ofrojnë arsimim në të dyja sistemet arsimore.⁸⁹ Mësimdhënësit dhe nxënësit goranë që e ndjekin kurrikulën e Serbisë kanë hasur pengesa për qasje në objektet shkollore që ndahen me mësimdhënësit dhe nxënësit që e ndjekin kurrikulën e Kosovës.⁹⁰ Në mënyrë të ngjashme themelimi i klasave në gjuhën boshnjake sipas sistemit arsimor të Kosovës në një shkollë rurale në fshatin Ljubovište/Lubevishtë⁹¹ rezultoi në mospajtim të mëtejme rreth shfrytëzimit të përbashkët të një klase dhe rezultoi në marrëdhënie të tendosura ndërmjet stafit të sistemeve të ndryshme arsimore. Shkryçja na rrjeti elektrik, kryesisht për shkak të borxheve të pashlyera të energjisë elektrike, gjithashtu vazhdon të ndikojë si në qasjen ashtu dhe cilësinë e arsimimit në disa shkolla të vijuara nga nxënësit e komunitetit joshumicë.⁹² Një letër që ka qarkulluar në rrethin e një numri të prindërve goranë në fshatin Rapča/Rapqë nga drejtori i shkollës sipas kurrikulës së Kosovës në gusht 2011, pohon se ata mund të mbajnë përgjegjësi penale nëse nuk i regjistrojnë fëmijët në shkollë sipas kurrikulës së Kosovës.⁹³ Tensionet u ngritën veçanërisht kur Komuna e Dragashit/Dragaš refuzoi

⁸⁷ Për shembull, shkolla “Zekerija Rexha” dhe “Mustafa Bakia” në Komunë të Gjakovës/Đakovica.

⁸⁸ MASHT-i e ka informuar OSBE-në se faza e konsultimeve për zhvillimin e çfarëdo teksti të ri shkollore i përfshinë anëtarët e komuniteteve relevante. OSBE-ja nuk ka informacione të kundërta në këtë temë.

⁸⁹ Për informata rreth historikut, shih raportin e OSBE-së *Raport i vlerësimit të të drejtave të komuniteteve, Botimi i dytë*, pp. 8–9, shënim 4 sipër dhe Raportin e OSBE-së *Profillet e Komuniteteve të Kosovës 2010*, “Profili i komunitetit goran të Kosovës”, shënim 24 sipër për hollësi.

⁹⁰ Në fshatin Restelica/Restelicë çështja ngrihet veçanërisht gjatë pushimeve dimërore dhe pranverore të sistemit arsimor të Kosovës, kur drejtori i shkollës sipas kurrikulës së Kosovës e mbyll shkollën duke ia kufizuar qasjen stafit që punon sipas sistemit serb të arsimit, meqë edhe praktika e ndarjes së çelësve ndërmjet dy drejtorëve të ka marrë fund. Kjo ka sjell deri aty që stafi i shkollës sipas kurrikulës së Serbisë të hyjë në shkollë përmes bodrumit, për të cilën gjë ka pasuar intervenimi i policisë.

⁹¹ Shkolla “Nezim Berati/Nebojša Jerković”.

⁹² Në fshatrat Rapča/Rapqë, Restelica/Restelicë, Kruševo/Krushevë dhe Vranište/Vranishtë.

⁹³ Sistemi arsimor i Serbisë parashih arsimim fillor të obligueshëm një vit më pak se sa sistemi arsimor i Kosovës. Megjithatë, dispozitat ligjore nuk parashohin përgjegjësi penale që dalin nga situata ku prindërit nuk sigurojnë vijueshmëri për aq vite sa kërkohet në sistemin arsimor të Kosovës, ndonëse parashikon gjobat. Një letër e ngjashme iu dërgua gjithashtu edhe prindërve në fshatin Restelica/Restelicë.

vërtetimin e diplomave të shkollës së mesme sipas kurrikulës së Serbisë⁹⁴, duke e penguar qasjen e të rinjve goranë të diplomuar për mundësi punësimi, veçanërisht në sektorin publik. Disa nxënës goranë të shkollës së mesme me kurrikulë të Serbisë në fshatin Mlikë/Mlike nuk u lejuan t'i nënshtrohen provimit të fundit të maturës të kurrikulës së Kosovës në gusht 2011, ndonëse një mundësi e ngjashme më parë u ishte ofruar nga komuna. Për më tepër, sigurimi i teksteve shkollore për vitin shkollor 2011-2012 që sigurohen pa pagesë për nxënësit goranë që i vijnë klasat 1-3 të dy shkollave në fshatrat Restelica/Restelicë dhe Ljubovište/Lubevishtë sipas kurrikulës së Serbisë u vonua dy muaj e gjysmë. Sipas drejtorëve të shkollave të intervistuar për qëllim të këtij raporti, vonesa ndodhi për shkak të konfiskimit të përkohshëm të teksteve shkollore nga zyrtarët doganor në Mitrovicë/Mitrovica gjatë verës 2011.

Ka ende shumë çështje të vazhdueshme lidhur me qasjen në arsimim të komunitetit rom, ashkali dhe egjiptian, në veçanti diskriminimi, vijimi shumë i ultë, shkalla e lartë e braktisjes së shkollës posaçërisht nga vajzat, si dhe regjistrimi i vonshëm në shkollë pas moshës 6 vjeçare. Megjithatë, ka disa shembuj pozitiv të angazhimit të institucioneve në adresimin e çështjeve që përbëjnë brengë. Për shembull, në Fushë Kosovë/Kosovo Polje çështjet e mosvijimit dhe e regjistrimit të vonuar u trajtuan me sukses kur 53 fëmijë rom, ashkali dhe egjiptian u regjistruan në vitin shkollor 2011-2012 në shkollën shumetnike “Selman Riza”, pas intervenimit të bashkësisë ndërkombëtare dhe me asistencën e komunës dhe MASHT-it.⁹⁵ Në një shembull, dy klasa monoetnike janë shpërbërë pas intervenimit nga akterë siç janë zyrtarët komunalë, MASHT-i dhe bashkësia ndërkombëtare.⁹⁶ Një shembull pozitiv më tutje mund të shihet në komunën e Ferizajt/Uroševac, ku problemi i mosvijimit të shkollimit të detyrueshëm nga fëmijët romë dhe ashkali është adresuar përmes aktiviteteve të ndryshme të inicuar nga zyra komunale për komunitete, OJQ-të lokale dhe agjencitë ndërkombëtare. Rezultatet tani janë të dukshme, ngase ka pasur një ngritje të përgjithshme prej 12.2 përqind në regjistrimet e shkollimit të mesëm nga komunitetet romë, shkali dhe egjiptian nga viti akademik 2010–2011 deri në vitin 2011–2012.⁹⁷ Në disa komuna ku janë angazhuar ndërmjetësues rom, shkali dhe egjiptian për të promovuar vijim të mësimin në mesin e këtyre komuniteteve përmes iniciativave të ndjeshme në aspektin kulturor është vërejtur pak progres.⁹⁸ Për

⁹⁴ Këto diploma pranohen dhe vërtetohen në komunat në të cilat serbët e Kosovës përbëjnë shumicën, më saktë Štrpce/Shtërpçë dhe Gračanica/Gračanicë.

⁹⁵ 53 fëmijë janë identifikuar nga një OJQ ndërkombëtare, meqë ata nuk kanë mundur të vijnë shkollimin ngase nuk e kanë kaluar testin për tu qyçur në sistemin arsimor. Atyre u është dhënë orë mësimi intensiv nga një OJQ, e cila ua ka mundësuar që ta kalojnë testin për regjistrim, në mënyrë që të vijnë shkollimin nga fillimi i këtij viti akademik. Prej 53 fëmijëve, të cilët vijuan mësimin e organizuar nga OJQ-ja, tani 42 prej tyre janë duke vijuar shkollimin e rregullt.

⁹⁶ Klasa e parë monoetnike në shkollën fillore “Tefik Çanga” në qytetin e Ferizajt/Uroševac është formuar në fillim të këtij viti shkollor, e cila ka vetëm nxënës ashkali. Pas ndërhyrjes së OSBE-së tek drejtori i shkollës dhe drejtorja i arsimit në komunë, kjo klasë u shpërbë në tetor të vitit 2011. Në rastin tjetër, një klasë mono-etnike e nxënësve egjiptianë të Kosovës është formuar në shkollën “Mustafa Bakija” në Gjakovë/Đakovica. Pas intervenimit të ZKKK-së, inspektoratit të arsimit dhe MASHT-it si dhe OSBE-së dhe hisedarëve tjerë ndërkombëtarë dhe pasi që çështja u diskutua në komitetin lokal për komunitete dhe këshillin konsultativ të komuniteteve, kjo klasë përfundimisht u shpërbë në tetor të vitit 2011.

⁹⁷ Sipas shifrave të dhëna OSBE-së nga ZKKK-ja e Ferizajt/Uroševac, në tetor të vitit 2011.

⁹⁸ Ndërmjetësues janë angazhuar në Ferizaj/Uroševac, Fushë Kosovë/ Kosovo Polje, Gjakovë/Đakovica, Gračanica/Gračanicë, Lipjan/Lipljane, Obiliq/Obilic, Pejë/Pec, Prizren dhe Shtime/Stimlje. OJQ-ja “Balkan Sunflowers” është duke e implementuar një projekt, të përkrahur nga OSBE, për të forcuar kapacitetet e ndërmjetësuesve rom, ashkali dhe egjiptian. Iniciativa e plotëson projektin “Ndër-kulturalizmi dhe procesi i Bolonjës” zbatuar nga Këshilli i Evropës, në

shembull, deri në fund të vitit shkollor 2010–2011, ndërmjetësuesit kanë bërë fushatë shtëpi më shtëpi për t'i regjistruar fëmijët në klasën e parë, duke i evidentuar ata, të cilët kanë braktisur shkollimin dhe i kanë informuar prindërit për rëndësinë e regjistrimit me kohë. Si rezultat i aktiviteteve të tyre, më shumë se 100 fëmijë rom, ashkali dhe egjiptian që e kishin braktisur shkollën më parë u regjistruan sërish dhe vijnë në mësimet.

Sfidat e mbetura

Gjuha serbe, është njëra prej dy gjuhëve zyrtare në Kosovë⁹⁹ dhe ende nuk zbatohet si gjuhë e dytë në ndonjë shkollë, që punon sipas sistemit arsimor të Kosovës. Në ato pak shkolla, ku gjuha shqipe mësohet si gjuhë e dytë, nuk ka tekste shkollore me përqendrim në nxënës ose të përshtatura për nxënës ose nuk ka mësimdhënës të trajnuar. Mungesa e teksteve shkollore në gjuhët boshnjake, turke dhe romë vazhdon ta pengojë shkollimin në gjuhën amtare për këto komunitete. Disponueshmëria e teksteve shkollore është problematike për shkak të pamundësisë së MASHT-it për të siguruar fonde të mjaftueshme për shtypjen e një numri relativisht të vogël të teksteve shkollore. Qasja e nxënësve turq dhe boshnjak të Kosovës në arsimin e mesëm në gjuhët e tyre amtare edhe më tutje po pengohet nga mungesa e përkthimit të kurrikulave në gjuhët e tyre si dhe nga cilësia e ultë e përkthimit të këtyre teksteve shkollore. MASHT-i, me ndihmën e OSBE-së, ka zhvilluar kurrikulë për klasën e dhjetë të arsimit të mesëm profesional në gjuhët turke dhe boshnjake, në vitin akademik 2010–2011; megjithatë të njëjtat kurrikula për studime në klasën 11 dhe 12 janë në dispozicion vetëm në gjuhën shqipe. Veç kësaj, kurrikulave në gjuhën romë, përkundër zbatimit të pilot projektit të MASHT-it në qytetin e Prizrenit, ende u mungojnë tekstet shkollore dhe mësimdhënësit e trajnuar.

Institucionet qendrore dhe lokale nuk i bashkërendojnë nismat për aktivitetet e tyre, në mënyrë që të ngrisin nivelin e bashkëpunimit dhe dialogut ndërmjet nxënësve dhe mësimdhënësve nga komunitetet e ndryshme. Iniciativat lokale nuk shkojnë përtej përpjekjeve të zyrtarëve individual komunal ose personelit të shkollës dhe kryesisht mbështeten në përkrahjen e organizatave lokale dhe ndërkombëtare. Nuk zbatohen metodat e reja të propozuara për mësimdhënie shumetnike dhe gjithëpërfshirëse, të cilat kanë për qëllim t'i kontribuojnë mirëkuptimit të ndërsjellë, tolerancës dhe dialogut ndërmjet nxënësve. Prandaj, mësimdhënia e historisë vazhdon të jetë e njëanshme dhe e mangët. Fëmijët goranë që ndjekin kurrikulën serbe vazhdojnë të përballen me vështirësi për t'iu qasur arsimit. Nxënësit romë, ashkali dhe egjiptian vazhdojnë të jenë të prekur nga shkalla e lartë e braktisjes së shkollës, shkalla e ulët e vijimit të mësimi dhe regjistrimi i vonuar në shkollë; megjithatë, këto mangësi nuk janë trajtuar në mënyrë efikase nga hisedarët përkatës. Për shembull, asnjë nga komunat, madje edhe ato që kanë hartuar planin lokal të veprimit për Strategjinë e romëve, ashkalive dhe egjiptianëve nuk i kanë paraparë burimet buxhetore për përmirësimin e qasjes së komuniteteve në shkollim. Përpjekjet ekzistuese varen më tepër në projektet e mbështetura nga komuniteti ndërkombëtarë se sa në qasjen e vazhdueshme dhe qëndrueshme të zbatuar nga institucionet e Kosovës.

bashkëpunim me MASHT, financuar nga Bashkimi Evropian dhe menaxhuar nga ECLIO. Qëllimi i projektit është që të përkrahë reforma në arsimin fillor, të mesëm dhe të lartë në Kosovë që shpie në vetëdijesim dhe mirëkuptim ndërkulturor, duke i marrë parasysh standardet dhe praktikat më të mira Evropiane.

⁹⁹ Neni 2 i Ligjit nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, të shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut nr. 2006/51, 20 tetor 2006.

7. PËRDORIMI I GJUHËVE

“Të ngriten dhe shtohen mundësitë për personat që i përkasin komuniteteve pakicë për të mësuar gjuhët zyrtare, në mënyrë që të mbështetet integrimi i tyre në shoqëri.”¹⁰⁰

Situata e tanishme

Në rekomandimin e Këshillit të Evropës, inkurajohet ofrimi i mundësive të gjitha komuniteteve për të mësuar gjuhët zyrtare në Kosovë¹⁰¹, por nuk është adresuar kjo çështje, siç mund të shihet në seksionin e mësipërm për arsimin. Një numër i çështjeve tjera gjithashtu vazhdojnë të paraqesin sfida kur bëhet fjalë për zbatim të ligjit për përdorimin e gjuhëve. Për shembull, më 18 mars 2010, Gjykata Kushtetuese lëshoi vendim, me të cilin i kërkohet komunës së Prizrenit ndryshimi i emblemës së dhe përfshirja e gjuhëve zyrtare të komunës në pajtim me ligjin.¹⁰² Gjykata ka marr vendim që emblema nuk do të duhej të jetë vetëm në një gjuhë por në të tri gjuhët dhe që do të duhej të ishte një simbol që i përfaqëson të gjitha komunitetet në Prizren.¹⁰³ Komiteti komunal për rishikim është themeluar për të shqyrtuar ndryshimet e përshtatshme të emblemës. Komisioni ka mbajtur takime të rregullta, por tashmë duhet të vendosin për propozimin.

Në nivelin qendror, efikasiteti i komisionit të gjuhëve mbetet problematik. Komisioni për gjuhë është themeluar për të siguruar zbatim efikas të ligjit për përdorimin e gjuhëve në vitin 2007. Megjithatë, pothuajse pas pesë viteve të themelimit të tij, publiku i gjithmbarshëm nuk është në dijeni për ekzistimin e tij dhe mekanizmin për ankesa. Si rrjedhim, shumë pak ankesa i janë dorëzuar këtij komisioni. Qeveria e Kosovës, për më tepër nuk ka ndërmarrë ndonjë hap për organizimin e ndonjë fushate për informimin e publikut, në mënyrë që të qartësojë obligimet e institucioneve qendrore dhe lokale dhe të drejtat e përdoruesve të gjuhëve zyrtare ose gjuhëve të komuniteteve tjera.¹⁰⁴ Më 9 nëntor 2011, qeveria themeloi një grup pune për reformimin e komisionit të gjuhëve dhe për krijimin e politikave për përdorimin e gjuhëve. Ky hap e pasoi punëtorinë e organizuar nga OSBE-ja që synonte forcimin e kapaciteteve të komisionit të gjuhëve. Gjithashtu, pas punëtorisë komisioni për gjuhë e kreu një vizitë informimi në komunën e Pejës/Peć, pas së cilës kryetari i komunës së Pejës/Peć e themeloi komisionin komunal për përputhshmërinë e përdorimit të gjuhëve, të kryesuar nga zëvendëskryesuesi boshnjak i Kosovës për komunitete në

¹⁰⁰ Rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave, shënimi 6, sipër.

¹⁰¹ Neni 2 i Ligjit nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, i shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut nr. 2006/51, 20 tetor 2006, definon gjuhët zyrtare të Kosovës dhe gjithashtu statusin që duhet t'i jepet gjuhëve tjera në komuna, ku arrihet përqindja e komuniteteve që jetojnë aty. Këtyre gjuhëve u jepet statusi i “gjuhëve në përdorim zyrtar”. Gjuhët e komuniteteve munden me ligj të njihen dhe përdoren në komuna ku komuniteti gjuhësorë i përfshirë përfaqëson 3 deri në 5 përqind të popullatës ose ku një gjuhë flitet tradicionalisht. Gjuhët tradicionalisht të folura ose që fliten nga më së paku 3 deri në 5 përqind e popullatës mund të pranohen si gjuhë në përdorim zyrtar. Përdoruesve të këtyre gjuhëve mund t'u ofrohen shërbime komunale dhe t'u lëshohen dokumente në gjuhën e tyre vetëm përmes kërkesave individuale. Gjuhët që fliten nga 5 e më shumë përqind e popullatës mund të pranohen si gjuhë zyrtare plotësuese të komunës. Përdoruesit e këtyre gjuhëve kanë të drejtat e njëjta si përdoruesit e gjuhës shqipe dhe gjuhës serbe.

¹⁰² Në gjuhët zyrtare në komunën e Prizrenit përfshihen, gjuha turke, si dhe gjuha shqipe dhe serbe.

¹⁰³ Çemailj Kurtişi kundër Asamblesë Komunale të Prizrenit, Aktgjykimi i Gjykatës Kushtetuese, 18 mars 2010, paragrafi 54–56, nr. i lëndës. Ko 01/09, nr. ref. AGJ 07/10.

¹⁰⁴ Neni 36(2), Ligji nr. 02/L-37 për përdorimin e gjuhëve, shënimi 101 më lart.

kuvendin komunal. Ky organ kishte për detyrë të bëjë vlerësimin e përdorimit të gjuhëve që janë në përdorim zyrtar në komunë¹⁰⁵ dhe të raportojë në përputhje me rrethanat. Komisioni i Pejës/Peć gjithashtu dha rekomandime dhe udhëzoi për hapat e mëtuqjeshme për përmirësimin e gjendjes ekzistuese.

Nivelin komunal e brengosin një sërë çështjesh. Për shembull, në nivelin komunal mbetet problematike qasja e komuniteteve joshumicë në përkthim. Ndonëse, pjesa dërmuese e komunave i kanë themeluar njësitë për përkthim, një numër problemesh të rëndomta si ngarkesa e punës, numri i pamjaftueshëm i përkthyesve dhe mungesa e kualifikimeve përkatëse qon pashmangshmërisht në ofrimin e përkthimeve të cilësisë së dobët.¹⁰⁶ Në disa raste komunat nuk ofrojnë përkthim me shkrim ose me gojë gjatë takimeve¹⁰⁷, e në disa raste të tjera përkthimi ofrohet nga zyrtarët komunal, përgjegjësi e të cilëve nuk është që të ofrojnë shërbime të tilla.¹⁰⁸ Përkundër këtyre mangësive, as institucionet qendrore as ndonjë komunë nuk ofrojnë mundësi trajnimi për përkthyes.¹⁰⁹

Niveli i qasjes në shërbime në gjuhët zyrtare ose në gjuhët në përdorim zyrtar për komunitetet joshumicë dallon nga komuna në komunë. Disa komuna vazhdimisht lëshojnë dokumente në të dy gjuhët zyrtare dhe nuk është raportuar për ndonjë problem madhor rreth qasjes së shërbimeve në gjuhët zyrtare.¹¹⁰ Në komunën e Lipjanit/Lipljan, komunitetet joshumicë, gjuha amtare e të cilëve nuk është gjuhë zyrtare raportojnë që ata nuk përballen me ndonjë vështirësi për qasje në shërbime, meqë ata janë të gatshëm dhe e flasin gjuhën shqipe dhe serbe. Megjithatë, ekzistojnë gjithashtu shembuj ku komunitetet joshumicë ende pengohen nga qasja në shërbime në gjuhët zyrtare ose gjuhët në përdorim zyrtar. Disa prej problemeve më të rëndomta janë mungesa e tekstit në disa dokument ose përkthimi i dobët i tyre.¹¹¹ Janë gjithashtu edhe disa raste tjera ku komunat nuk i respektojnë aspak dispozitat ligjore. Për shembull, në komunën e Deçanit/Dečane, ku komunitetet joshumicë në përgjithësi shprehin pakënaqësi për qasjen në shërbime në gjuhët zyrtare, veçanërisht në gjuhën serbe. Të gjitha dokumentet dhe rregulloret e hartuara nga komunat janë vetëm në gjuhën shqipe, gjë që shkakton pengesa të mëdha për komunitetet serbë-folës që të kenë qasje efektive në shërbimet komunale. Gjendje e ngjashme është edhe në komunën e Prishtinës/Priština, ku edhe pse gjuha turke është gjuhë në përdorim

¹⁰⁵ Gjuha shqipe, serbe dhe boshnjake.

¹⁰⁶ Për shembull, në komunën e Mamuša/Mamushës/Mamuša, ka një përkthyes nga gjuha shqipe në gjuhën turke dhe anasjelltas. Siç raportohet, përkthimi është i cilësisë së dobët për shkak të mungesës së kualifikimit të duhur dhe trajnimit për përkthyes komunal. Situata e njëjtë është edhe në komunën e Vushtrisë/Vučitrn sa i përket përkthimit shqip-serbisht.

¹⁰⁷ Për shembull, në komunat e Pejës/Peć, Gjakovës/Đakovica dhe Deçanit/Dečane.

¹⁰⁸ Në komunën e Skenderajt/Srbica, koordinatori komunal për kthim shpeshherë ofron përkthim. Në komunën e Shtimes/Štimlje, kryesuesi i ZKKK-së ofron përkthim në gjuhën serbe kur nevojitet.

¹⁰⁹ Disa trajnime për përkthyes në nivel komunal janë duke u siguruar me përkrahje të OSBE-së, në konsultim me Institutin e Kosovës për Administratë Publike. Trajnime të ngjashme gjithashtu janë përkrahur edhe në nivelin qendror gjatë muajve nëntor-dhjetor 2010. OJQ-ja Qendra Evropiane për Çështje të Pakicave, përkrahur nga KLPK, gjithashtu është në procesin e ofrimit të trajnimeve për gjuhë, për shërbyesit civil në komunën e Štrpce/Shtërpçës.

¹¹⁰ Për shembull, nuk është raportuar për asnjë problem të dukshëm në ndonjërin komunë të rajonit të Prizrenit, e as në komunat e Vushtrisë/Vučitrn ose Skenderajt/Srbica.

¹¹¹ Për shembull, boshnjakët e Kosovës në komunën e Pejës/Peć raportojnë që kur i qasen dokumenteve në gjuhën boshnjake, përkthimi i dokumenteve të shkruara shpeshherë mungon dhe/ose cilësia është e ulët. Ankesa të ngjashme janë paraqitur nga komuniteti serbë i Kosovës në komunën e Mitrovicës/Mitrovica.

zyrtar, informatat për shërbime, formularët komunal ose ndonjë dokument tjetër i lëshuar nga komuna, nuk ofrohen në gjuhën turke.

Vendosja e mbishkrimeve në ndërtesa publike, në gjuhët zyrtare dhe gjuhët në përdorim zyrtar mbetet problematike. Derisa, një numër i komunave kanë bërë përmirësime siç është Gjilani/Gnjilane, ku të gjitha ndërtesat komunale, në hyrje i kanë mbishkrimet në më shumë se një gjuhë zyrtare, komunat tjera janë shumë larg nga kjo. Për shembull, në komunën e Malishevës/Mališevo, të gjitha ndërtesat publike kanë mbishkrime vetëm në gjuhën shqipe. Gjithashtu, në pjesën dërmuese të komunave, shenjat rrugore nuk i paraqesin emrat në gjuhët zyrtare dhe në gjuhët në përdorim zyrtar në komunë. Megjithatë, janë shënuar disa përmirësime. Për shembull, në komunën e Dragashit/Dragaš, të gjitha shenjat rrugore janë të paraqitura në gjuhët zyrtare. Për më tepër, në komunën e Podujevës/Podujevo, shenjat rrugore të sapo vendosura në komunë janë në gjuhën shqipe dhe në atë serbe.

Sfidat e mbetura

Siç është vënë në dukje edhe më parë, ekziston mundësi shumë e vogël që të gjitha komunitetet t'i mësojnë gjuhët zyrtare të Kosovës, përveç gjuhës së tyre amtare. Në nivelin qendror, komisioni për gjuhë është kryesisht i padobishëm, përkundër përpjekjeve të bashkërenduara nga komuniteti ndërkombëtarë. Në nivelin komunal, disa komunitete joshumicë ende frikohen ta përdorin gjuhën e tyre amtare në vende publike për shkak të brengave nga perceptimi i sigurisë.

Një sfidë tjetër e mbetur është qasja në përkthim për komunitetet joshumicë gjatë takimeve të përfaqësuesve dhe organeve ekzekutive të komunës. Për shembull, komuna e Prizrenit nuk ka pasur mundësi ta punësojë një përkthyes për gjuhën serbe që nga viti 2010, pasi që pozita u lirua në 2010.¹¹² Në mënyrë të ngjashme, mbetet sfidë qasja në shërbime e komuniteteve joshumicë në gjuhët zyrtare ose në gjuhët në përdorim zyrtar. Në shumë komuna, si: Gjakovë/Đakovica, Fushë Kosova/Kosovo Polje ose Suhareka/Suva Reka, dokumentet zyrtare lëshohen vetëm në gjuhën shqipe. Siç është nënvizuar më sipër, qeveria nuk ka ofruar trajnime për përkthyes, që ka kontribuar në mënyrë të pashmangshme në përkthime të cilësisë së dobët.

Një numër i çështjeve sa i përket mbishkrimeve në ndërtesat publike mbetet sfidë për shumicën e komunave. Për shembull, në komunën e Mamuşa/Mamushës/Mamuša, mbishkrimet zyrtare nuk janë në gjuhën serbe. Një rast i ngjashëm është edhe në komunën e Malishevës/Mališevo. Komuna argumenton që meqenëse nuk ka asnjë serbë të Kosovës në komunë, ata nuk janë të obliguar të përfshijnë gjuhën serbe në mbishkrimet zyrtare, përkundër faktit që gjuha serbe është gjuhë zyrtare. Fakti që në pjesën dërmuese të komunave, shenjat rrugore nuk i përmbahen ligjit për përdorimin e gjuhëve, kjo mbetet një sfidë që duhet të adresohet. Për më tepër, aty ku mbishkrimet e rrugëve i përmbahen ligjit por janë fshirë për të fshehur emrat e vendeve në njërin prej gjuhëve zyrtare ose në gjuhët në përdorim zyrtar, siç është rasti në komunat e Mitrovicës/Mitrovica, Skenderajt/Srbica dhe Glllogocit/Glogovac. Për më tepër, nuk është ndërmarrë asnjë iniciativë në komunat e Skenderajt/Srbica ose Vushtrrisë/Vučitrn për t'i zëvendësuar mbishkrimet e shkruara gabimisht.

¹¹² Posti ka mbetur i zbrazët për ca kohë, por është shpallur në fund të vitit 2011. Megjithatë, sipas zyrtarit komunal, të intervistuar për qëllimet e këtij raporti, për shkak të pagës së ulët, cilësia e kandidatëve të cilët kanë aplikuar nuk mjaftonte për plotësimin e postit.

8. TË DREJTAT SOCIO-EKONOMIKE DHE PJESËMARRJA

“Të merren masa për të siguruar që personat që i përkasin komuniteteve pakicë të mund të marrin pjesë efektivisht në jetën ekonomike dhe sociale, duke përfshirë edhe hartimin e një strategjie për zhvillim ekonomik si dhe duke siguruar qasje të papenguar të tyre në proceset e privatizimit dhe në pronë; të bëhen përpjekje të mëtutjeshme për të siguruar pjesëmarrjen e personave që i përkasin komuniteteve pakicë në administratën publike.”¹¹³

Situata e tanishme

Mbrojtja dhe promovimi i të drejtave socio-ekonomike të të gjitha komuniteteve në Kosovë është një fushë që kërkon shumë punë. Që nga koha kur Komiteti i Ministrave i ka lëshuar rekomandimet e veta të dyta, ZKM-ja e ka publikuar një strategji tre-vjeçare për zhvillimin ekonomik.¹¹⁴ Megjithatë, në dokument nuk përmenden komunitetet individuale brenda Kosovës, se si mund të zhvillohen mundësitë e tyre ekonomike, e as se si mund të shfrytëzohen ato për të përmirësuar gjendjen ekonomike në Kosovë. Në nivel lokal, OSBE-ja ka hulumtuar nëse komunat ofrojnë trajnime gjatë punës apo mbështetje të dedikuara për të promovuar rekrutimin e komuniteteve jo-shumicë në sektorin publik apo atë privat. Në gati të gjitha komunat, përgjigja ishte që nuk ka aktivitete apo iniciativa të tilla. Në Podujevë/Podujevo, komuna mbështet mësimet të shkrim-leximit për komunitetin ashkali, duke iu dhënë atyre mundësi më të mira për punësim. Në Mitrovicë/Mitrovica, komuna ka ndërmarrë veprime qenësore në inkurajimin e kompanisë publike të grumbullimit të mbeturinave në komunë që të punësojë individë romë dhe ashkali. Në komunën e Fushë Kosovës/Kosovo Polje, në partneritet me Ministrinë e Punës dhe Mirëqenies Sociale, komuna ka mbajtur trajnim për plotësimin e aplikacioneve për punë, duke synuar komunitetet joshumicë dhe të kthyerit. MKK-ja gjithashtu ka ofruar detaje të sesioneve të trajnimit që janë mbajtur nga zyra komunale e punësimit në bashkëpunim me Programin e Kombeve të Bashkuara për Zhvillim (UNDP), të cilat synojnë ofrimin e mundësive më të mira për komunitetet jo-shumicë që të hyjnë në tregun e punës.

Përfaqësimi i drejtë dhe i barabartë i të gjithë anëtarëve të komunitetit, përfshirë edhe gratë, në administratën publike në Kosovë, nuk është përmirësuar qysh prej botimit të dytë të raportit të *Vlerësimit të të Drejtave të Komuniteteve*.¹¹⁵ Nëse shikohen veçanërisht nivelet udhëheqëse të shërbimit civil në nivelin komunal, nuk ka asnjë komunë në Kosovë ku anëtarët e komuniteteve rom, kroat apo goran janë të punësuar në pozitë të lartë.¹¹⁶ Në mesin e komuniteteve joshumicë, përveç serbëve apo shqiptarëve të Kosovës, në situata ku janë pakicë në nivel komunal, ekzistojnë vetëm dy malazezë, një ashkali dhe një egjiptian në pozita të larta.¹¹⁷ Në disa komuna, nuk

¹¹³ Rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave, shënimi 6, *supra*. Nuk janë shënuar çështje brengje lidhur me qasjen në procesin e privatizimit gjatë periudhës raportuese.

¹¹⁴ Zyra e Kryeministrit, *Plani i Veprimit për Vizionin Ekonomik të Kosovës 2011–2014*, korrik 2011, http://kryeministrit.net/repository/docs/Action_Plan_of_the_Economic_Vision_of_Kosovo_2011-2014.pdf (e qasur më 1 shkurt 2012).

¹¹⁵ Për më shumë detaje, shih Raportin e OSBE-së *Botimi i Dytë i Vlerësimit të të Drejtave të Komuniteteve*, f. 13–16, shënimi 4 *supra*.

¹¹⁶ Pozitat e larta përfshijnë drejtorët e drejtorive, shefat e zyrave, si MKK-ja, si dhe pozita e zëvendës-kryetarit për komunitete.

¹¹⁷ Anëtarët e komunitetit malazez janë të punësuar si zëvendës-kryetar për komunitete në Obiliq/Obilić dhe Fushë Kosovë/Kosovo Polje; një egjiptian është i punësuar si shef i ZKKK-së në

ka fare anëtarë të komuniteteve joshumicë në pozita të larta.¹¹⁸ Gratë nga komunitetet joshumicë janë veçanërisht në pozitë të pafavorshme; ka vetëm shtatë sosh në pozita më të larta në komuna.¹¹⁹ Në nivelin qendror, nuk ka të dhëna të ndara në gjini, të cilat do të tregonin edhe etninë e punëtorit.

Për të inkurajuar rekrutimin e anëtarëve të komunitetit në shërbimin civil, është me rëndësi që konkurset për pozita të reja të jenë të qasshme për gjitha komunitetet. Në nivelin komunal, shumica e komunave i shpallin konkurset në mediat (shqiptare) me mbulim në të gjithë Kosovën në shqip dhe serbisht, në tabelat e njoftimeve komunale dhe në faqet e internetit të komunave. Derisa shumica e komunave zbatojnë kërkesat gjuhësore në kuptimin e obligimit për shpallje në shqip dhe serbisht, konkurset e tyre nuk janë njëjtë të qasshme për të gjitha komunitetet. Kjo ndodh në rajonin e Mitrovicës/Mitrovica jugore, ku konkurset i respektojnë kërkesat gjuhësore, por nuk janë lehtësisht të qasshme për komunitetet joshumicë, pasi që shpallen vetëm në mediat shqipe.¹²⁰ Gjendja është e ngjashme në rajonin e Prishtinës/Priština. Në rajonin e Gjilanit/Gnjilane, komunat si Kaçaniku/Kaçanik, Hani i Elezit/Đeneral Janković dhe Ferizajt/Uroševac i shpallin konkurset vetëm në gjuhën shqipe, derisa në Parteš/Partesh, pozitat shpallen vetëm në serbisht. Në komunat Deçan/Deçane dhe Malishevë/Mališevo konkurset janë vetëm në gjuhë shqipe.

Ndonëse nuk është përmendur si brengë në rekomandimet e dyta të Komitetit të Ministrave, OSBE vazhdon ta monitorojë efikasitetin e pjesëmarrje së komunitetit përmes mekanizmave mbrojtëse komunale që janë obligative, duke përfshirë këtu komitetet komunale për komunitete, zëvendëskryesuesin e kuvendit komunal për komunitete dhe zëvendëskryetarin e komunës për komunitete.¹²¹ Në vitin 2010 qeveria e përforcojë më tutje përkushtimin e saj për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të komuniteteve me krijimin e ZKKK-ve.¹²² Komitetet për komunitete dhe

komunën e Gjakovës/Đakovica; një ashkali është i punësuar si shef i ZKKK-së në komunën e Ferizajt/Uroševac.

¹¹⁸ Përfshirë komunat si Vitia/Vitina, Ferizaj/Uroševac, Deçani/Deçane, Gjakova/Đakovica, Prishtina/Priština, Gračanica/Gračanica, Malisheva/Mališevo, Suhareka/Suva Reka, Gillogoci/Glogovac, Hani i Elezit/Đeneral Janković, Kaçaniku/Kaçanik, Parteš/Parteshi, Zubin Potok, Leposavić/Leposaviq dhe Zvečan/Zveçan.

¹¹⁹ Shefi i ZKKK-së, komuna e Novo Brdo/Novobërdës; Shefi i ZKKK-së, komuna e Vushtrisë/Vuçitrn; Shefi i ZKKK-së, komuna e Mitrovicës/Mitrovica; Shefi i ZKKK-së, komuna e Fushë Kosovës/Kosovo Polje; Shefi i ZKKK-së, komuna e Lipjanit/Lipljan; Auditori i Brendshëm dhe Shefi i Sektorit të Buxhetit dhe Financave, komuna e Mamuşa/Mamushës/Mamuşa. Këto shtatë gra zënë 7 nga 55 pozitat e mbajtura nga anëtarët e komuniteteve jo-shumicë, sipas shifrave që i janë ofruar OSBE-së nga komunat, gjatë grumbullimit të të dhënave për këtë raport.

¹²⁰ Në komunën e Vushtrisë/Vuçitrn, pozitat zakonisht reklamohen në fshatin Priluzje/Prelluzhë, ku është e vendosur ZKKK-ja, duke i mundësuar kështu qasje komunitetit serb, por kryesisht atyre që banojnë në këtë fshat.

¹²¹ Ligji Nr. 03/L-040 për Vetëqeverisjen lokale, 20 shkurt 2008, siguron pjesëmarrjen e komuniteteve joshumicë në punët publike dhe i garanton të drejtat dhe interesat e komuniteteve joshumicë me themelimin e komiteteve obligative komunale për komunitete dhe krijimin e dy pozitave, atë të zëvendëskryesuesit të kuvendit komunal për komunitete dhe zëvendëskryetarin e komunës për komunitete për ato komuna që kanë numër substancial të komuniteteve joshumicë, që tejkalon 10 për qind të popullatës së përgjithshme në komunë. Shih nenet 51, 54–55 dhe 61.

¹²² ZKKK-të janë mekanizmi kyç obligativ për mbrojtjen e komuniteteve joshumicë, të lansuara në 2010 për të zëvendësuar dhe reformuar mekanizmin pararendës, zyrat komunale për komunitete. Zyra e Kryeministrit, Rregullorja nr. 02/2010 për Zyrat komunale për komunitete dhe kthim, 27 gusht 2010. Rregullorja e UNMIK-ut 2007/30 për Vetëqeverisjen e komunave në Kosovë, neni 23,

ZKKK-të janë themeluar gati në të gjitha komunat.¹²³ Posti i zëvendëskryetarit të komunës për komunitete dhe i zëvendëskryesuesit të kuvendit komunal për komunitete janë plotësuar tash më në një numër të konsiderueshëm të komunave¹²⁴, gjysma e të cilave kanë vepruar ashtu edhe përkundër faktit që numri i komunitetit joshumicë nuk e ka arritur pragun prej dhjetë për qind të caktuar me.¹²⁵ Megjithatë, një numër i vogël i komunave nuk e kanë plotësuar postin, përkundër arritjes së pragut.¹²⁶

Sfidat e mbetura

Bashkësia ndërkombëtare dhe shoqëria civile luajnë role të rëndësishme në ofrimin e mundësive për komunitetet për të marrë pjesë efektivisht në jetën ekonomike. Për shembull, OSBE-ja ka financuar një projekt gjatë vitit 2011, duke ofruar trajnime profesionale për tetë persona të komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian në komunën e Fushë Kosovës/Kosovo Polje. Si rezultat i trajnimit që të tetë pjesëmarrësit kanë gjetur punë, ose kanë marrë premtime të punësimit në fund të trajnimit. Në Mitrovicë/Mitrovica, komunitetet rom dhe ashkali në “Lagjen e Romëve” janë mbështetur kryesisht në kuptimin e mundësive ekonomike nga OJQ-të si DRC-ja dhe Mercy Corps, të cilat ofrojnë një sërë iniciativash, duke përfshirë trajnime profesionale. Edhe pse ka disa shembuj të vegjël të institucioneve të nivelit qendror, në veçanti Ministrisë së Punës dhe Mirëqenies Sociale në ndarjen e fondeve për komuna për të ofruar punësim afatshkurtër për komunitetet joshumicë brenda fushës së tyre të përgjegjësisë, këto përpjekje nuk kanë qenë të bashkërenduara apo të qëndrueshme.

Siç është theksuar më lart, përfaqësimi i drejtë dhe i barabartë i të gjitha komuniteteve në shërbimin civil, në nivelin lokal dhe atë qendror, mbetet i ulët. Në mars të vitit 2010, ZKM-ja ka botuar një studim gjithëpërfshirës mbi përfaqësimin e komuniteteve të ndryshme në shërbimin civil, në nivel qendror dhe lokal.¹²⁷ Raporti tregon që

16 tetor 2007, ka siguruar komitetet për komunitete, komitetet për ndërmjetësim dhe zyrat për komunitete.

¹²³ Komitetet për komunitete janë themeluar në 34 komuna në Kosovë. . Edhe ZKKK janë themeluar në 30 komuna.

¹²⁴ Pozita e zëvendëskryetarit të komunës për komunitete është themeluar në 12 komuna: Dragash/Dragaš, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjilan/Gnjilane, Lipjan/Lipljan, Vrbovac/Kllokot-Vërbovc/Kllokot, Mamuša/Mamushë/Mamuša, Mitrovicë/Mitrovica, Novobërdë/Novo Brdo, Obiliq/Obilić, Prizren, Ranilug/Ranillug dhe Štrpce/Shtërpçë. Pozita e zëvendëskryesuesit të kuvendit komunal për komunitete është themeluar në 16 komuna: Dragash/Dragaš, Ferizaj/Uroševac, Fushë Kosovë/Kosovo Polje, Gjakovë/Đakovica, Gjilan/Gnjilane, Gračanica/Gračanicë, Istog/Istok, Kamenicë/Kamenica, Vrbovac/Kllokot-Vërbovc/Kllokot, Mitrovicë/Mitrovica, Novo Brdo/Novobërdë, Pejë/Peć, Prishtinë/Priština, Prizren Štrpce/Shtërpçë dhe Ranilug/Ranillug.

¹²⁵ Gjashtë nga 12 komuna kanë caktuar postin e zëvendëskryetarit për komunitete dhe shtatë nga 16 komuna e kanë caktuar postin e zëvendëskryesuesit të kuvendit komunal për komunitete (komuna Ferizaj/Uroševac, Gjilan/Gnjilane, Istog/Istok, Kamenicë/Kamenica, Mitrovicë/Mitrovica, Prishtinë/Priština dhe Ranilug/Ranillug) ndonëse nuk janë të obliguara të bëjnë një gjë të tillë sipas dispozitave ligjore.

¹²⁶ Në komunën e Obiliq/Obilić dhe Štrpce/Shtërpçës, askush nuk është caktuar në postin e zëvendëskryesuesit të kuvendit komunal për komunitete, ndërsa në komunën e Gračanica/Gračanicës, komuna ende nuk ka caktuar dikë në postin e zëvendëskryetarit të komunës për komunitete. Kjo edhe përkundër faktit që konsiderohet që komunitetet joshumicë përbëjnë më shumë se 10 për qind të popullsisë në ato lokacione.

¹²⁷ Zyra e Kryeministrit, *Punësimi i anëtarëve të komuniteteve joshumicë në Shërbimin Civil të Kosovës dhe Ndërmarrjet Publike*, Studim Politike nr. 1, mars 2010.

“përfaqësimi i përgjithshëm i anëtarëve të komuniteteve jo-shumicë [në shërbimin civil] nuk mund të konsiderohet si reflektim i natyrës shumetnike të Kosovës”.¹²⁸ Për më tepër, masat e mundësive të barabarta nuk zbatohen.¹²⁹ Në këtë drejtim, raporti rekomandon që kryeministri duhet të nxjerrë një vendim për zbatimin e sistemit të kuotave për punësimin e të gjitha komuniteteve në shërbimin civil. Megjithatë, kjo nuk është bërë, madje edhe përkundër botimit të raportit, si dhe rekomandimeve që kanë dalë nga ai raport, ka pasur pak përparim. Në nivelin lokal, OSBE-ja nuk ka njohuri për ndonjë veprim që është ndërmarrë nga komunat për të përmirësuar qasjen e anëtarëve të komuniteteve jo-shumicë në pozitat e larta në administratën publike. OSBE-ja gjithashtu nuk ka informata mbi ndonjë veprim të veçantë që është ndërmarrë për të inkurajuar punësimin e grave në administratën publike, për asnjë komunitet.

Derisa ka disa mekanizma të nivelit lokal të themeluara në Kosovë për të mbrojtur dhe promovuar të drejtat dhe interesat e komuniteteve joshumicë, në terma praktik këto mekanizma nuk dëshmojnë efikasitet. Në përgjithësi, ZKKK-ve ose ju mungojnë burimet financiare apo logjistike për të përmbushur mandatin e tyre ose nuk janë themeluar plotësisht. Komitetet për komunitetet rrallë herë janë të siguruara me drafte të legjislacionit komunal, plane apo buxhete për rishikim nga ato, që është pjesë kyçe e punës së këtyre komiteteve. Më shumë se gjysma e të gjitha komiteteve për komunitete nuk arrijnë të takohen në baza mujore, ashtu siç kërkohet nga ato. Megjithatë, atyre ju mungon gjithashtu udhëzimi dhe përkrahja nga komunat. Zëvendëskryetarët për komunitete dhe zëvendëskryesuesit e kuvendeve komunale për komunitete ankohen shpeshherë për mungesë të përkrahje financiare dhe logjistike për komunitetet joshumicë të cilat ata duhet t'i mbrojnë dhe promovojnë. Për më tepër, paqartësia e mandateve të ZKKK-ve, zëvendëskryetarëve të komunave për komunitete dhe zëvendëskryesuesit të kuvendeve komunale për komunitete i ka lënë këto zyra apo poste me pak ose aspak udhëzim dhe llogaridhënie minimale. Përgjithësisht, përkrahja komunale për mekanizmat mbrojtëse lokale për komunitetet joshumicë ka munguar në masë të madhe.

9. PËRFUNDIM

Konventa Kornizë iu siguron komuniteteve mbrojtje përmbajtësore të të drejtave të tyre në fushën e ekonomisë, fushën sociale, politike dhe kulturore të jetës dhe i promovon kushtet që ua lejojnë atyre të shprehin dhe ruajnë kulturën dhe identitetin e tyre. Si e tillë, ajo është një vegël e rëndësishme krahasuese për të matur progresin e arritur nga institucionet e Kosovës në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve. Megjithatë, ndonëse ekziston një kornizë gjithëpërfshirëse legjislative në Kosovë, për të mbrojtur dhe promovuar të drejtat e komuniteteve në Kosovë, zbatimi i ligjeve përkatëse nuk është i mjaftueshëm për të siguruar mbrojtje reale dhe kuptimplotë për të gjitha komunitetet. Në shumë fusha, kërkohet përkushtim më i fuqishëm i institucioneve qendrore dhe lokale për të përmbushur standardet përkatëse vendore dhe ndërkombëtare.

Edhe pse janë bërë disa hapa nga institucionet e Kosovës, zbatimi i Strategjisë dhe Planit të Veprimit për integrimin e komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian mbetet i

¹²⁸ Po aty f. 98.

¹²⁹ Po aty f. 102.

dobët, duke u penguar mjaft shumë nga mungesa e fondeve që ndahen për zbatimin e tij në nivelin qendror dhe atë lokal. Në nivel qendror, ka mungesë të angazhimit politik dhe komunikim të pamjaftueshëm mes organeve përkatëse. Në nivelin lokal, përkundër disa shembujve pozitivë, shumica e komunave kanë bërë pak hapa në zbatimin e Strategjisë, derisa në shumë raste është shoqëria civile ajo që ka marrë timonin në angazhimin e komunitetit si dhe përpjekjen për të përmbushur qëllimet e përcaktuara me Planin e Veprimit. Dymbëdhjetë vite pasi që komuniteti rom dhe ai ashkali patën braktisur shtëpitë e tyre në “Lagjen e Romëve” në Mitrovicë/Mitrovica, përkundër përpjekjeve të bashkësisë ndërkombëtare, ka ende një numër familjesh që mbesin në kampin e kontaminuar me plumb Osterode, në pjesën veriore të Mitrovica/Mitrovicës. Për disa nga këto familje të mbetura, zgjidhja për gjendjen e tyre nuk duket të jetë e afërt; për ata që janë zhvendosur apo që janë kthyer në “Lagjen e Romëve”, kontaminimi me plumb, sidomos tek fëmijët, vazhdon të jetë problematik.

Mbetet shumë për t’u bërë edhe në mbështetjen e kthimit dhe riintegrimin të personave të zhvendosur dhe të riadhesuar. Brengë e veçantë është edhe mungesa e financimit, vullnetit dhe përkushtimit politik, mungesa e kapaciteteve të institucioneve komunale, si dhe mungesa e bashkërendimit mes nivelit qendror dhe atij lokal. Përkundër deklaratave të forta publike të institucioneve të Kosovës në mbështetje të integritetit, si dhe përpjekjeve të rifilluara për identifikim dhe regjistrim të personave të zhvendosur që dëshirojnë të kthehen, mbesin ende pengesa të mëdha. Këto, mes tjerash, përfshijnë: shkallën e lartë të papunësisë dhe mungesën e mundësive socio-ekonomike; mungesën e qasjes në shërbime publike; çështjet e pazgjidhura në lidhje me të drejtat e banimit dhe pronësisë; si dhe deri në një masë të caktuar, brengat e sigurisë dhe lirisë së kufizuar të lëvizjes.

Mbrojtja e trashëgimisë kulturore dhe fetare, si dhe promovimi i trashëgimisë kulturore të të gjitha komuniteteve është fushë e një interesi të veçantë. Përkundër një përparimi të vogël në zbatimin e kornizës përkatëse ligjore, zbatimi mbetet jo i plotë. Lista e objekteve që kërkojnë mbrojtje është e përkohshme, si dhe ende nuk i është dorëzuar KKTK-së; gati gjysma e komunave nuk kanë plan hapësinor të miratuar për mbrojtjen e ZVM-ve apo objekteve tjera të trashëgimisë kulturore; si dhe KZM-ja ende nuk është plotësisht funksionale.

Edhe pse komunat ofrojnë pak mbështetje për aktivitetet e komuniteteve joshumicë, shumë pak ndahet në kuptimin e fondeve për të promovuar kulturën e komuniteteve të vogla. Gjendja është e ngjashme në kuptimin e përfaqësimit në media të komuniteteve joshqiptare ku nuk bëhet sa duhet për të promovuar kulturën e tyre, apo për të inkurajuar tolerancën dhe mirëkuptimin përmes mediave të përditshme. Dialogu ndërkomunitar në Kosovë shpesh ndodh si rezultat i një incidenti sigurie, si reagim ndaj një gjendjeje, e jo si pjesë e një përpjekjeje të bashkërenduar të përmirësimit të raporteve mes komuniteteve, sidomos komunitetit serb dhe atij shqiptar. Aktivitetet aktuale në promovim të tolerancës dhe mirëkuptimit kryesisht varen nga shoqëria civile, organizatat ndërkombëtare dhe individët në nivelin komunal.

Situata përkitazi me të drejtat gjuhësore dhe arsimin mbetet shumë e pandryshuar që nga botimi i dytë i *Vlerësimit të të drejtave të komuniteteve*, pavarësisht nga një progres i vogël që është shënuar veçanërisht në fushën e qasjes në arsim për

komunitetin rom, ashkali dhe atë egjiptian. Vazhdon të ketë mungesë të ndërveprimit ndërmjet komuniteteve që vijojnë sisteme të ndryshme shkollore dhe mundësitë për të mësuar gjuhët zyrtare si gjuhë të dyta janë jashtëzakonisht të kufizuara. Mungesa e progresit në hartimin e kurrikulës në gjuhët tjera veç shqipes dhe mungesa e qasjes në tekste shkollore në gjuhët tjera veç shqipes vazhdojnë të ndikojnë qasjen për arsim në gjuhën amtare për disa komunitete. Pos kësaj, komisioni i gjuhëve mbetet shumë i padobishëm, si dhe vazhdon të ketë probleme me përkthim dhe ofrim të dokumenteve në gjuhët zyrtare në nivel komunal.

Në fushën e të drejtave socio-ekonomike, mbetet shumë për t'u bërë. Komunitetet joshqiptare mbesin pak të përfaqësuara në shërbimin civil në nivelin qendror, ndërsa komunitetet joshumicë, veçanërisht ato më të vogla, janë në përgjithësi jo aq sa duhet të përfaqësuara në nivelin lokal. Nismat për inkurajimin apo mbështetjen e përfaqësimit dhe promovimit e këtyre komuniteteve në fuqinë punëtore publike dhe private kryesisht mungojnë. Pjesëmarrja e komuniteteve në jetën publike, ndonëse e paparë me ligj, shpeshherë nuk është efektive; ndërkohë që përkrahja komunale për mekanizmat mbrojtëse të komuniteteve joshumicë mungon në masë të madhe.

10. REKOMANDIME

Për të gjitha institucionet gjegjëse:

- Të ndajnë një linjë të veçantë buxhetore nga Buxheti i Konsoliduar i Kosovës për aktivitetet në zbatim të Strategjisë dhe Planit të Veprimit për integrimin e komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian;
- Të sigurojnë një dialog kuptimplotë mes institucioneve të Kosovës dhe Kishës Ortodokse Serbe, duke përfshirë anëtarët përkatës të komuniteteve, gjatë kohës kur flitet për ruajtjen dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe fetare të serbëve;
- Të hartojnë një plan të bashkërenduar për të angazhuar komunitetet, sidomos komunitetin shqiptar dhe atë serb, në një dialog kuptimplotë me njëri-tjetrin;
- Të fuqizojnë komisionin e gjuhëve për të vëzhguar efektivisht zbatimin e ligjit për përdorimin e gjuhëve dhe për të adresuar ankesat që bëhen tek ai;
- Të sigurojnë zbatim të plotë rregullores për përfaqësimin e komuniteteve në shërbimin civil¹³⁰ në mënyrë që të rrisin përfaqësimin e drejtë dhe të barabartë të të gjithë anëtarëve të komunitetit, duke i kushtuar vëmendje të veçantë punësimit të grave, në shërbimin civil të nivelit qendror.

Për Ministrinë e Komuniteteve dhe Kthimit:

¹³⁰ Ministria e Administratës Publike, Rregullorja Nr. 04/2010 për procedurat për përfaqësim të drejtë dhe proporcional të komuniteteve joshumicë në shërbimin civil, 20 shtator 2010.

- Të sigurojë përgatitje me kohë të buxhetit vjetor të MKK-së, si dhe të ndërmer veprime për të siguruar ndarjen e fondeve adekuate për rindërtimin e shtëpive dhe programeve tjera të ndihmës të dedikuara për të kthyerit;
- Të ofrojë këshilla dhe udhëzime adekuate për komunat në lidhje me hartimin e politikave, strategjive dhe projekteve të kthimit, si dhe të sigurojë komunikim efektiv mes strukturave qendrore dhe komunale për t'ua mundësuar të gjithë hisedarëve që të kontribuojnë në proces.

Për Ministrinë e Punëve të Brendshme:

- Të ndërmer të gjitha veprimet e nevojshme për të siguruar që kërkesat për fonde të riintegrimit nga niveli qendror të procedohen në mënyrë efikase, si dhe të ndahen pa vonesë tek palët kërkuese;
- Të vazhdojë aktivitetet e rregullta të vetëdijesimit për Strategjinë e Rishikuar për Riintegrimin e Personave të Riatdhesuar, si dhe Planin e Veprimit për zbatimin e Strategjisë për Riintegrimin e Personave të Riatdhesuar në nivel lokal, si dhe të përforcojë kapacitetet lokale për ta zbatuar atë në mënyrë efektive dhe me kohë.

Për Ministrinë e Kulturës, Rinisë dhe Sportit:

- Të zbatojë në mënyrë efektive kornizën ligjore për mbrojtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore dhe fetare, duke hartuar një listë gjithëpërfshirëse të objekteve të trashëgimisë kulturore dhe fetare, në bashkëpunim me hisedarët përkatës, dhe duke ia dorëzuar listën Këshillit të Kosovës për Trashëgimi Kulturorë, siç kërkohet me ligj.

Për Ministrinë e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë:

- Të promovojë mundësi për ndërveprim dhe kontakte mes nxënësve dhe mësimitdhënësve të të gjitha komuniteteve të ndryshme dhe të dy sistemeve arsimore;
- Të ofrojë, në baza vullnetare, orë shtesë të gjuhëve zyrtare si gjuhë të dytë e hapur për të gjithë nxënësit;
- Të sigurohet që tekstet shkollore sipas kurrikulës në gjuhën rome të jenë kontraktuar dhe shtypur, mësimitdhënësit të trajnohen, si dhe që kurrikula në gjuhën rome të vihet në dispozicion për të gjithë nxënësit e interesuar;
- Të sigurojë shtypjen dhe shpërndarjen e librave shkollorë në gjuhën boshnjake, turke dhe rome, të përmirësojë cilësinë e përkthimeve të librave, si dhe të sigurojë përkthimin e kurrikulave të mesme profesionale për klasën 11 dhe 12 në gjuhën turke dhe boshnjake;
- Të vendos si prioritet përpjekjet për zbatimin dhe përdorimin e metodave të reja shumetnike dhe përfshirëse të mësimit, si dhe për promovim të arsimit

ndërkulturor, për të promovuar mirëkuptimin, tolerancën dhe dialogun e ndërsjellë;

- Të ndërmer masa konkrete për të trajtuar braktisjen e shkollës dhe mos-regjistrimin në shkollë nga ana e komuniteteve më të cenueshme, sidomos komunitetet rom, ashkali dhe egjiptian.

Për Ministrinë e Punës dhe Mirëqenies Sociale:

- Të rritë mundësitë për angazhimin e të gjitha komuniteteve në trajnime për punësim dhe iniciativat tjera për të siguruar përfaqësimin e drejtë të tyre në punësim privat.

Për komunat:

- Të ndajnë fonde të veçanta për aktivitetet për zbatimin e Strategjisë dhe Planit të Veprimit për integrimin e komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian brenda komunës;
- Të hartojnë, miratojnë dhe zbatojnë strategji komunale të kthimit, si dhe të zbatojnë Planin e Veprimit për Strategjinë për Riintegrimin e Personave të Riatdhesuar, për të siguruar që të kthyerit dhe personat e zhvendosur të kenë qasje të garantuar në shërbime si regjistrimi civil, shëndetësia, punësimi dhe mirëqenia sociale, banimi dhe akomodimi;
- Të ndërmarrin masa për të siguruar që financimi për personat e riatdhesuar dhe të kthyer të garantohet përmes një linje të veçantë në buxhetin vjetor komunal;
- Të sigurojnë një reagim adekuat dhe me kohë ndaj të gjitha incidenteve të raportuara të sigurisë të cilat i prekin komunitetet e të kthyerve, duke përfshirë deklaratat për dënimin e tyre dhe vizitat tek komuniteti i prekur;
- Të sigurojnë themelimin e plotë të zyrave komunale për komunitete dhe kthim, si dhe funksionimin e tyre duke siguruar personel, burime financiare dhe logjistike të mjaftueshme;
- Të zbatojnë në mënyrë efektive kornizën ligjore për promovimin dhe mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe fetare, duke hartuar dhe dorëzuar planet hapësinore për miratim nga Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor;
- Të ndërmarrin veprime kuptimplota për promovimin e kulturës së komuniteteve joshumicë brenda komunës duke rritur fondet për aktivitete të tilla, për të gjitha komunitetet jo-shumicë;
- Të sigurohen që të konsultohen përfaqësuesit e komuniteteve gjatë ndarjes së fondeve për aktivitete apo projekte që kanë për qëllim të ofrojnë përfitim për ato komunitete;

- Të njohin rëndësinë thelbësore të dialogut mes komuniteteve, si mënyrë për të siguruar tolerancën dhe mirëkuptimin e ndërsjellë, si dhe të ndërmarrin aktivitete të rregullta në nivel komunal;
- Të ofrojnë mundësi që fëmijët nga komunitetet e ndryshme të ndërveprojnë në mjedise shkollore;
- Të ofrojnë shërbime adekuate të përkthimit në rastet kur janë të obliguara ligjërisht;
- Të sigurojnë praninë e të gjitha shenjave dhe njoftimeve komunale në të gjitha gjuhët zyrtare apo gjuhët në përdorim zyrtar, ashtu siç kërkohet me ligj;
- Të rritin përfaqësimin e anëtarëve të komuniteteve jo-shumicë në shërbimin civil të nivelit lokal; të merren masa specifike për të inkurajuar përfaqësimin e grave nga komuniteti jo-shumicë në shërbimin civil;
- Të sigurojnë që të gjitha pozitat komunale të shpallen në vende që janë të qasshme për anëtarët e komuniteteve jo-shumicë;
- Të sigurojnë themelimin e plotë të zyrave komunale për komunitete dhe kthim dhe funksionimin e duhur të tyre, suke siguruar resurse të nevojshme punonjësish, financiare dhe logjistike;
- Të sigurojnë që kuvendet komunale i paraqesin rregullisht projekt-rregulloret, planet, strategjitë dhe buxhetet për shqyrtim në komitetet për komunitete.

Për komunën e Mitrovicës/Mitrovica:

- Të merr të gjitha masat e nevojshme, në kohën e duhur, për të miratuar planet e organizatës Mercy Corps për të ndërtuar shtëpitë e mbetura në “Lagjen e Romëve” për ato familje që dëshirojnë të rivendosen në lagje;
- Të ofrojë një zgjidhje e qëndrueshme për numrin e vogël të familjeve të komunitetit rom dhe ashkali për të cilët kthimi në “Lagjen Rome” nuk është opsion i qëndrueshëm. Të angazhohen familjet e prekura në procesin e vendim-marrjes, për t’i hequr ata nga kampi i kontaminuar me plumb Osterode sa më shpejtë që është e mundshme.

Për Policinë e Kosovës:

- Të sigurojë nivele adekuate të policisë në zonat ku të kthyerit jetojnë, për të ofruar siguri për ta dhe pronën e tyre, si dhe për të reaguar në mënyrë të duhur dhe me kohë ndaj incidenteve të mundshme të sigurisë;
- Të ofrojë mbrojtje efektive për të gjitha objektet e trashëgimisë kulturore dhe të reagojë në mënyrën e duhur dhe me kohë ndaj incidenteve të raportuara që ndodhin në ato objekte.

Për Radio-Televizionin e Kosovës:

- Të përgjigjet në kërkesën me shkrim që është parashtruar nga komunitetet ashkali dhe ai egjiptian për programim e dedikuar për komunitetet e tyre.